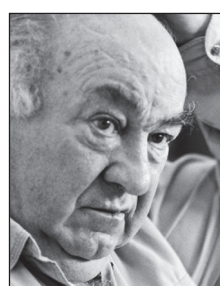

Lapszámunk 1., 7–12., 14. és 15. oldalát Bartis Noémi *Hétköznapiak* címmel a marosvásárhelyi Asociația K'arte galériájában megrendezett kiállításának anyagával illusztráltuk.

„Minden kaland volt”

BESZÉLGETÉS
NOVÁK
FERENC
TATÁVAL

/2

Lukács
Boglárka

KISPRÓZÁJA

/11

PAPP ATTILA ZSOLT

Délután három óra van a purgatóriumban

Lövétei Lázár Lászlónak

„Túlságosan sokat harcolsz. Ne harcolj annyit”, mondd. „Írj inkább.” Tiltakoznék, felpillantva egy polémia kellős közepén, italosüvegek fölött. Az órára nézek, pont éjfél mutat. Élünk még, mondom, éjfél van az élők között, vagyis délután három óra van a purgatóriumban¹ ilyenkor.

Dante már kapaszkodik a második és a harmadik párkány közt valahol félúton, hogy továbbra is megvívja harcait a fekete guelfekkel, az alázuhanó bukott angyalokkal, önmagával. Látni, ahogy lejegyzí akkurátusan a túlvilágon mért pontos időt, és az élők idejét – könnyű eltévedni az időzónák labirintusában, és nem tudni, hogy a pokolba vezető damaszkuszi utak mivel is vannak kikövezve.

Lehet jól csinálni? Ha rosszul szeretsz, pokolra szállsz, mint az a két szerelmes, vagy mint Odüsszeusz, akit megverték merészségeért az istenek, pedig az ő igaza volt a nagyobb, nem az isteneké. Avagy mint az a szelíd szörnyeteg, a világ legmagányosabb teremtménye, aki csak azért merült alá, mert tűvé tette szeretetért a világot,² és soha nem találta meg. (Mellesleg ideje lenne végre ellátogatnom ahhoz a villához, végignézni, hogyan bukik le a Nap a Genfi-tóba.)

Végül úgyis az lesz, hogy egyikünk fekszik egy tengerparton, a másik pedig meggyújtja a máglyát alatta. Hisz kiterítenek úgyis. Félreálltam, letöröltem – és akkor mi van, hol jegyzik fel? Keserves, de a halhatatlansághoz is meg kell halni.

(Azt álmodtam, képzeld, hogy ismeretlen Komédia-fordítás került elő, csupa vécépapírtekerésre írva.)

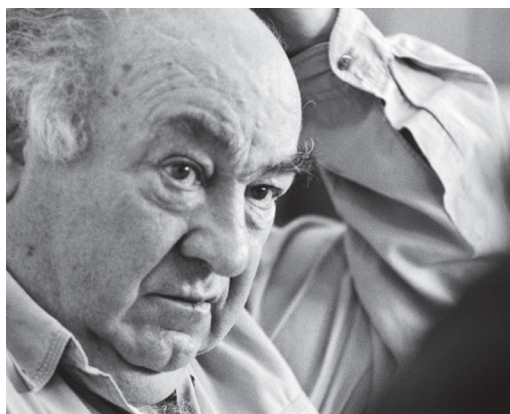
A whisky fogyóban, és ma sem lettünk okosabbak. Az élvezőrok között hajnalodik lassan, délután három óra múlt épp a purgatóriumban, és mi lesz még velünk, irgalmas Isten, ameddig ott is elüti az éjfél.

¹ Nádasy Ádám lábjegyzete az *Isteni színjáték*hoz (Purg. 15., 376. o.).

² Roger Scruton írja ezt a *Frankenstein* szörnyéről (A pesz-szimizmus haszna, 19. o.).

„Minden kaland volt”

Beszélgetés az idén 90 éves Novák Ferenc Tatával

Fotó: Korniss Péter / Műpa

– Nagyenyeden született, de Besztercén töltötte a gyermekkorát, kiskamaszkorát. Milyen volt akkor, a harmincas, negyvenes években ez a két város, mit jelentettek Önnek?

– Nagyenyedről semmit nem tudok mondani. Apám ott dolgozott, amikor születtem, de a családnak ezenkívül semmilyen kapcsolata nem volt a várossal. Besztercére némi vándorlás után kerültünk, és egészen addig, amíg eljöttünk, azaz 14 éves koromig, Besztercén voltunk: ott jártam iskolába, ott voltak az első élményeim. És Besztercéhez hozzájárult még Szamosújvár is, a nagyszüleim, a Novák-nagyszülők ott laktak.

Beszterce százsz város volt, a lakosságnak körülbelül a hatvan százaléka német volt, a többi a magyarok és a románok között oszlott meg. Én román iskolába jártam, mert a magyar nyelvű taniskolában négy osztály volt egyben. A román iskola, ha nem is hivatalosan, de tulajdonképpen francia tannyelvű volt, több franciaországi tanár is oktatott ott, és ez nagy szerencse volt az életemben, mert a francia nyelvi alapokat ott tanultam meg.

– Besztercén élte át a háború éveit és a második bécsi döntést. Ez mit jelentett Önnek?

– Tízéves voltam, amikor a második bécsi döntés után Észak-Erdély Magyarországhoz került. Ettől kezdve – miután a háború dühöngött, és mivel német nyelvű volt a besztercei lakosság nagy része – a város, a német lakossága nagyon belekeveredett a „hitlerájba” (Hitler-kultuszba – szerk.). A magyar ünnepeken, például egy március 15-én – amit az ottani magyarság, miután Beszterce már Magyarországhoz tartozott, megünnepeelt – bizony a zászlók között ki kellett tenni horogkeresztes lobogót is. A városnak német polgármestere volt, ők domináltak. Gondolom, ez okozta azt, hogy 1944 őszén az egész szászság nemcsak Beszterceből, hanem egészen Szászrégenig – ugye, ez volt a híres lenkei borvidék – mind elment. Alig maradt

egy-két német nyelvű lakos ezen a nagyon nagy területen.

Ugyhogy furcsa volt a bécsi döntés után beleszokni az új adminisztrációba és gondolkodásmódba. Én pedig, miután az apai nagyapám, egy tanárember, egykori néptanító felkészített a különbözeti vizsgára, az akkor megalakuló, magyar nyelvű Hunyadi János Gimnáziumba kerültem. Az első év nem volt könnyű. Még az írásomnak is meg kellett változnia, hiszen addig a román iskolában a kalligrafikus írást tanultuk, a magyar gimnáziumban pedig zsinórirásra kellett átérni. Nem tudom, hogy ma tiszták-e ezek a fogalmak: a kalligrafikus írás az felfelé vékony, lefelé vastag betűkből áll, a zsinórirás meg folyamatos. Így aztán el is pocskult az írásom, pedig Isten bizony, a román iskolában egyszer még szépíráversenyt is nyertem.

– Az édesapja fogházigazgató volt. Ez hogyan befolyásolta az Ön életét?

– Ez egy nagyon érdekes kísérlet volt, azt hiszem, Olaszországból származott az ötlet: ez egy önellátó fogház volt. Az apám vállalta a tisztséget, miután mindenhez értett, a gazdálkodáshoz is. Ennek a fogháznak volt állattenyésztése, földjei voltak, és az volt a cél, hogy úgymond visszaneveljék a rabokat az életbe. Az állam csak az alkalmazottakat fizette, mert egyébként a fogház eltartotta magát. Emiatt a háború után rossz káder lettem, úgyhogy negyvenkilencben, amikor érettségiztem, nem is vettek fel az egyetemre. Hál’ Istennek! Mert közgazdasági egyetemre jelentkeztem. Ha felvettek volna, akkor soha életemben tánccal és színházzal nem találkoztam volna.

– Gondolom, ez már Budapesten volt, mert ha jól tudom, akkor 15 éves volt, amikor elhagyták Erdélyt.

– 1944. augusztus 23-án – vasárnap volt – Szamosújvárt ebédtünk a nagyszüleimnél.

Ebéd közben a rádió bement a tizenkettes hírekben, hogy Románia kilépett a háborúból és átállt az oroszokhoz. Anyám akkor felállt, és ugyan nem az ő szülei voltak, hanem az apám szülei, de azt mondta: anyu, apu, elviszem a gyerekeimet, Erdély soha többet nem lesz magyar. És el is vitt minket.

– A váltás milyen volt? Nehéz volt megszokni az új helyzetet?

– Nem volt könnyű. A bécsi döntés után apámnak lett egy vadász barátja, a székesfehérvári főszolgabíró, akit Pék Jánosnak hívtak. Oda kerültünk hozzá Székesfehérvárra. Apám csak akkor jött utánunk Besztercéről, amikor a háború szorította őket, amikor már tényleg jönni kellett. Aztán attól kezdve együtt maradtunk egészen az utolsó pillanatokig: amíg a szüleim meghaltak, együtt maradt a család.

Beszterce Budapesthez képest kisváros, bekerülni egy itteni gimnáziumba egy beszterceiből, és beilleszkedni – nem volt könnyű. Mi, a „háborús gyerekek”, a tizennégy-tizenöt évesek, már mindent tudtunk, tudtunk lőni – géppisztollyal –, gránátot dobni. Minden hülyeséget tudtunk, így a pesti vagányok közé bekerülni, az nem volt semmi. De hát igyekeztem alkalmazkodni – szerintem sikerült. És aztán jó barátságok kötődtek, olyan barátságok, amelyek az életünk végéig megmaradtak. Az osztálytársaim között volt pár nagyszerű ember. Inkább matematikus hajlamúak – ellentétben velem –, úgyhogy páran az érettségi és az egyetem után híres professzorok vagy szakemberek lettek. Sajnos egyedül már csak én élek közülük. Ez előtt egy évvel meghalt az utolsó osztálytársam is.

– Nem vették fel az egyetemre. Hogyan kanyarodott az élete a tánc fele?

– Én mindig kalandoztam az életemben, minden kaland volt. Amikor az egyetemen finoman közölték, hogy nem tudnak akárkit, akármennyi jelentkezőt felvenni, mondtam, hogy jó, rendben van, de akkor mit csináljak? Hát, menjen el dolgozni – mondták. Igen, mondom, és hová? Nézzé, menjen ki Kóbányára, a Gyömrői útra, ahol a sok gyár van. Ott van például egy vegyipari gép- és rádiátorgyár, menjen be, és kérjen munkát. Aztán kiderült később, hogy az ottani szakszervezeti titkár már a fejem fölött megállapodott ebben valakivel az egyetemről, aki, úgy látszik, megsajnált. Ez a bizonyos Sata bácsi nagyon-nagyon tisztességes ember volt, annak ellenére, hogy nagy kommunista volt. Az mondta nekem, hogy édes fiam, tudok rólad mindent, hogy szerveztél önképzőkört meg mindenfajta dolgokat a gimnáziumban, tudom, hogy több nyelvet is beszélsz a magyaron kívül. Itt van ez a rengeteg átképzős gyerek – akkor, hogy az ipar felfusson, vidékről nyolc általánost végzett fiatalokat hoztak fel, és egy év alatt kiképezték őket szakmunkásnak –, ezek azt se tudják, ki volt József Attila. Szervezz nekik kultúrcsoportot, csinálj önképzőkört, beszélj nekik irodalomról. És akkor felvettek gyártás-előkészítő gyakorlonoknak. Lassanként szerveztem én mindent, táncsoportot is, bár akkor engem nem igazán érdekelt a tánc. Az első fellépésünk előtt, ami Sztálin születésnapján lett volna, december 21-én, 1949-ben, odajött a tánctanárnő,

NOVÁK FERENC TATA

Koreográfus, rendező, etnográfus, a magyar néptánciskola és a folklór sajátos színházi megjelenítésének egyik megteremtője. 1931-ben született Nagyenyeden. 1970-ben végzett a budapesti Színház- Filmművészeti Főiskolán. A Bihari János Táncegyüttes megalapítója, a Honvéd Együttes tánckarvezetője, a Szegedi Nemzetközi Néptáncfesztivál művészeti vezetője, az amszterdami Folklór Táncszínház koreográfus-rendezője, 1983-tól a Honvéd Együttes művészeti igazgatója, a Magyar Táncművészek Szövetségének főtáncmestere. Számos fontos kitüntetés – többek közt: Erkel Ferenc-díj (1975), Kossuth-díj (1993), Prima Primissima díj (2003), Nemzet Művésze díj (2014) – mellett idén Kritérium-koszorúval ismerték el munkásságát.

>>>>> folytatás az 5. oldalon

Bálint Tibor (1932–2002)
Forrás: Utunk-archívum

JANUÁR

1 SZOMBAT	Újév
2 VASÁRNAP	Ábel, Ákos
3 HÉTFŐ	Benjámín
4 KEDD	Angéla
5 SZERDA	Árpád, Simeon
6 CSÜTÖRTÖK	Gáspár, Menyhért, Boldizsár
7 PÉNTEK	Artúr, Attila, Etele, Ramóna
8 SZOMBAT	Szörény
9 VASÁRNAP	Marcell
10 HÉTFŐ	Melánia, Vilmos
11 KEDD	Ágota, Baltazár
12 SZERDA	Ernő
13 CSÜTÖRTÖK	Veronika, Veronka
14 PÉNTEK	Bódog, Edömér
15 SZOMBAT	Aurél, Loránd, Vitus
16 VASÁRNAP	Gusztáv
17 HÉTFŐ	Antal, Antónia
18 KEDD	Piroska
19 SZERDA	Sára
20 CSÜTÖRTÖK	Fábián, Sebestyén
21 PÉNTEK	Ágnes
22 SZOMBAT	Alfonz, Vince
23 VASÁRNAP	Zelma
24 HÉTFŐ	Erik, Timót
25 KEDD	Pál, Saul
26 SZERDA	Paula, Vanda
27 CSÜTÖRTÖK	Angelika, Zsolt
28 PÉNTEK	Károly, Manassé
29 SZOMBAT	Adél, Emőke, Eta
30 VASÁRNAP	Gellért, Gerda
31 HÉTFŐ	Marcella

FEBRUÁR

1 KEDD	Efraim, Ignác
2 SZERDA	Apor, Karolina
3 CSÜTÖRTÖK	Balázs, Nimród
4 PÉNTEK	Andrea, Csenge, Janka, Ráhel
5 SZOMBAT	Ágota, Richárd
6 VASÁRNAP	Dóra, Dorka, Dorottya
7 HÉTFŐ	Rómeó, Tódor
8 KEDD	Aranka
9 SZERDA	Abigél, Apollónia
10 CSÜTÖRTÖK	Elvira
11 PÉNTEK	Adolf, Dezső
12 SZOMBAT	Lídia, Lilla, Livia
13 VASÁRNAP	Ella, Fruzsina, Linda
14 HÉTFŐ	Bálint
15 KEDD	Georgina, Kolos
16 SZERDA	Julianna, Samu
17 CSÜTÖRTÖK	Álmos
18 PÉNTEK	Bernadett, Konrád
19 SZOMBAT	Ozsvát, Zsuzsanna
20 VASÁRNAP	Aladár, Zelinda
21 HÉTFŐ	Eleonóra
22 KEDD	Gerzson
23 SZERDA	Szemere
24 CSÜTÖRTÖK	Mátyás, Jázmin
25 PÉNTEK	Géza
26 SZOMBAT	Edina, Zente
27 VASÁRNAP	Ákos
28 HÉTFŐ	Elemér

HELI

JÚLIUS

1 PÉNTEK	Annabella, Anna- mária, Renáta
2 SZOMBAT	Ottó
3 VASÁRNAP	Kornél, Soma
4 HÉTFŐ	Berta
5 KEDD	Emese, Sarolta
6 SZERDA	Ézsaiás, Melitta
7 CSÜTÖRTÖK	Donát
8 PÉNTEK	Ellák, Teréz
9 SZOMBAT	Ruth, Vera
10 VASÁRNAP	Amália, Melina
11 HÉTFŐ	Lili, Lilla, Nóra
12 KEDD	Izabella
13 SZERDA	Jenő
14 CSÜTÖRTÖK	Örs, Ulrik
15 PÉNTEK	Henrik, Leonóra, Örkény
16 SZOMBAT	Enikő, Ruth
17 VASÁRNAP	Elek
18 HÉTFŐ	Cecília, Frigyes
19 KEDD	Alfréd, Emília
20 SZERDA	Éliás, Illés
21 CSÜTÖRTÖK	Dániel, Helén, Léna
22 PÉNTEK	Magda, Mária- Magdolna
23 SZOMBAT	Lenke
24 VASÁRNAP	Kinga, Krisztina
25 HÉTFŐ	Jákob
26 KEDD	Anna, Panna
27 SZERDA	Györk, Olga
28 CSÜTÖRTÖK	Áta, Ince, Szabolcs
29 PÉNTEK	Bea, Márta
30 SZOMBAT	Judit, Jutta, Polixéna
31 VASÁRNAP	Heléna, Oszkár

AUGUSZTUS

1 HÉTFŐ	Boglárka, Péter
2 KEDD	Lehel, Regó
3 SZERDA	Hermína
4 CSÜTÖRTÖK	Domokos
5 PÉNTEK	Krisztina, Zita
6 SZOMBAT	Berta, Bettina
7 VASÁRNAP	Arabella, Ibolya
8 HÉTFŐ	Gusztáv, László
9 KEDD	Emőd
10 SZERDA	Bianka, Lóránt, Lőrinc
11 CSÜTÖRTÖK	Tibor, Zsuzsa
12 PÉNTEK	Klára
13 SZOMBAT	Csongor
14 VASÁRNAP	Mikeás, Özséb
15 HÉTFŐ	Mária
16 KEDD	Ábrahám, Rókus
17 SZERDA	Anasztáz
18 CSÜTÖRTÖK	Ilona
19 PÉNTEK	Huba
20 SZOMBAT	István
21 VASÁRNAP	Hajna, Sámuel, Zsanett
22 HÉTFŐ	Menyhért, Mirjam
23 KEDD	Farkas, Szidónia
24 SZERDA	Bertalan, Jonatán
25 CSÜTÖRTÖK	Lajos
26 PÉNTEK	Endre, Rita
27 SZOMBAT	Kincsó
28 VASÁRNAP	Ágoston, Mózes
29 HÉTFŐ	János, Ernesztina
30 KEDD	Róza, Rózsa
31 SZERDA	Bella, Erika, Hanga, Ramóna

SZEPTEMBER

1 CSÜTÖRTÖK	Egon, Egyed
2 PÉNTEK	Rebeka, Teodóra
3 SZOMBAT	Hilda, Szende
4 VASÁRNAP	Rozália
5 HÉTFŐ	Alpár, Lőrinc, Viktor
6 KEDD	Ida, Zakariás
7 SZERDA	Ivor, Regina
8 CSÜTÖRTÖK	Mária, Adrienn,
9 PÉNTEK	Ádám
10 SZOMBAT	Hunor, Mikolt, Nikoletta
11 VASÁRNAP	Jácint
12 HÉTFŐ	Mária, Ibolya
13 KEDD	Ludovika
14 SZERDA	Szeréna
15 CSÜTÖRTÖK	Enikő, Kató, Roland
16 PÉNTEK	Edit
17 SZOMBAT	Ludmilla
18 VASÁRNAP	Diána, Titusz
19 HÉTFŐ	Vilma
20 KEDD	Frida
21 SZERDA	Ilka, Máté
22 CSÜTÖRTÖK	Mór, Móric
23 PÉNTEK	Tekla
24 SZOMBAT	Gellért
25 VASÁRNAP	Adorján, Kende
26 HÉTFŐ	Jusztina
27 KEDD	Albert, Damján
28 SZERDA	Vencel
29 CSÜTÖRTÖK	Mihály
30 PÉNTEK	Jeromos

OKTÓBER

1 SZOMBAT	Malvin
2 VASÁRNAP	Petra
3 HÉTFŐ	Helga, Jozefa
4 KEDD	Ferenc, Edvin
5 SZERDA	Attila
6 CSÜTÖRTÖK	Brúnó, Kadosa, René
7 PÉNTEK	Amália
8 SZOMBAT	Etelka, Gitta
9 VASÁRNAP	Dénes
10 HÉTFŐ	Bendegúz, Gedeon
11 KEDD	Brigitta, Gyöngyi
12 SZERDA	Miksa
13 CSÜTÖRTÖK	Edgár, Kálmán
14 PÉNTEK	Beatrix, Livia
15 SZOMBAT	Terézia, Madocsa
16 VASÁRNAP	Aurélia, Gál
17 HÉTFŐ	Hedvig, Szilamér
18 KEDD	Lukács
19 SZERDA	Ferdinánd, Nándor
20 CSÜTÖRTÖK	Cintia, Irén, Lora
21 PÉNTEK	Orsolya, Zselyke
22 SZOMBAT	Előd, Tilda
23 VASÁRNAP	Gyöngyvér
24 HÉTFŐ	Ruben, Salamon
25 KEDD	Blanka
26 SZERDA	Demeter
27 CSÜTÖRTÖK	Szabina
28 PÉNTEK	Simon, Taddeus
29 SZOMBAT	Melinda, Szilárd
30 VASÁRNAP	Kolos
31 HÉTFŐ	Farkas, Zenóbia

hogy négy pár van, de egy fiúnak ráesett a vas a lábára, így nem tud fellépni. Mondtam, nem létezik, táncnak lennie kell. Így hát elmentem a próbára, megnéztem, és láttam, hogy ez nagyon egyszerű. Gondoltam, megpróbálom, beállok én. Úgyhogy jól beálltam.

– *És akkor táncolt Sztálin születésnapján?*

– Igen, de nem akartam ott, az üzemi csoportban folytatni, azt hittem, hogy lejárom magam, ha táncolok, így nagyképpen azt mondtam, hogy ez nekem alantas ügy. Következő évben, 1950 kora tavaszán találkoztam a tánctanárnővel, és akkor mondta, hogy megkapta az építők központi együttesének a vezetését. És mivel épp volt időm, elmentem egy próbát megnézni. Magamfajta srácok voltak, próba után beültünk sörözni valahova, jól elbeszélgettünk. Aztán elmentem még egy-egy próbára, és egyszer csak azt vettem észre, hogy én is beálltam. Nagyon megszerettem, főleg a néptáncgyűjtés izgatott, elmentünk páran egy-egy nagyobb népünnepélyre, mert még voltak pásztörűnepek és más találkozók. Nagyon megszerettem a néprajzi munkát, nemcsak a táncot, hanem a gyűjtést is.

– *És akkor következett a Bihari Együttes?*

– Igen. Akkor jött el az idő, hogy kellett mennem katonának, ott pedig összeismerkedtem néhány sráccal, akik szintén táncoltak valahol. Elhatároztuk, hogy az alakulatnál szervezünk egy együttest, hogy legyen némi szabadidőnk. Ezzel a pár baráttal eldöntöttünk, hogy ha leszerelünk, akkor létrehozunk egy budapesti együttest. És ez meg is történt: '53 őszén leszereltünk, '54-ben pedig úgy adódott a helyzet, hogy az egyik kis szakszervezet, a helyi ipari szakszervezet elfogadott minket, hogy legyünk az együttesük. Biztosítottak helyet egy kultúrotthonban, a Nagymező utca és a Király utca sarkán, ott elkezdtek a tevékenységünket, Bihari János Táncegyüttes néven. Ma is létezik, a 66. évében még zseniálisan működik.

– *Tehát már a kezdetektől szervező és koreográfus is volt?*

– A katonaságnál, ha táncoltunk, nem kellett ágyút pucolni. Ezért csináltam nagyon kezdetleges, kis koreográfiákat, amivel meglepő módon megnyertünk egy hadsergversenyt, és ettől ott, az alakulaton belül „császárok” lettünk. Marcaliba kerültünk laktanyába, ott nem volt diszkó meg televízió. A kultúrotthon igazgatója toborzott nekünk nyolc lányt, akik hajlandóak voltak akár minden nap próbálni. Nekünk meg jó volt minden nap próbálni, mert így egy nap sem kellett ágyút pucolni. Aztán amikor megalapítottuk Budapesten az új együttest, a Népművészeti Intézetbe jártunk be, tanulni. Ott működött az Állami Együttes is, tehát kialakult egy táncos társaság, azokból, akik táncot akartak tanulni, és a néprajzosokból, akik tudományt „akartak csinálni”. Volt egy önképzőkörünk is. Az intézet vezetésében volt két meghatározó figura, Muharay Elemér, a néprajzi osztály vezetője és Pór Anna, a táncosztály vezetője. '56 után, amikor már kitágult a tér, az ő javaslatukra vettek fel néprajzhallgatónak az egyetemre. Úgyhogy, némi késéssel, így végeztem el az egyetemet.

– *Ekkortájt kezdődtek az erdélyi gyűjtőutak is?*

– '58-ban kezdtem el Erdélyben gyűjteni. Gyerekkoromban a nagyszüleimnél szolgált egy korán megözvegyült széki asszony, Biri néni, aki gyönyörűen énekelt. Tehát Szék ott volt a gyerekkoromban mellettem, magától értetődött, hogy amikor néprajzos hallgató lettem, akkor közvetlenül a széki kultúra kezdett érdekelni. Ráadásul Kolozsváron éltek nagybátyámék is, akik nagyon jókat röhögtek rajtam, hogy táncsal foglalkozom. Ez a nagybátyám mondta, hogy menjek ki csütörtökön a Széchenyi térre, a székiek ott összegyűlnek és táncolnak. Négyen-öten a Bihari együttesből kimentünk a Széchenyi térre, fantasztikus élmény volt, ahogy ezek ott összejejtettek, és ha nem volt zene, akkor füttyező is csodálatosan táncoltak. Akkor elhatároztam, hogy elmegyek Székre. Közbejött a forradalom, úgyhogy 1958-ban jutottam először Székre – a világ legnagyobb szerencséje volt ez számomra, mert a széki kultúra akkor még érintetlen volt, ez mindenkit mellbevágott, akit odavittem. Korniss Péter élete megváltozott attól, hogy megismerte a széki kultúrát. A tanítványaim találták ki 1972-ben a táncházat, amiből világmozgalmat lett – és ez a széki élmények hatására történt. De arra a régi Székre már nem lehet ráismerni: az egzotikus különlegességre áhító budapesti kispolgárok kirándulóhelye lett. De mindegy, ezt is vállalom.

– *Milyen érzés volt '56-ban hazatérni? Egyáltalán, hazatérésként fogta fel? Vagy akkor már Budapest volt a haza?*

– Ma is azt mondom, hogy hazamegyek Erdélybe. És örülök, hogy a gyerekeim is nagyon kötődnek Erdélyhez. A lányom a nagyváradi magyar színház főrendezője. A fiam operát rendez Kolozsváron, és más munkákat Marosvásárhelyen meg Nagyváradon. Az unokákat, amikor csak lehet, visszük, hogy ismerkedjenek meg az erdélyi világgal. Sajnos, a rokonság a rendszerváltozás után mind átköltözött Magyarországra, de addig, amíg ott voltak, a két gyerekem minden nyáron legkevesebb egy hónapot töltött otthon a nagybácsiknál, nagynéniknél. Én még mindig Erdélyt tartom a szülőföldemnek és a hazámnak.

– *A művei többsége nem szigorúan a népi kultúrából merítkezik. Mesélne erről kicsit?*

– Nekem ez természetes volt. Létezett az a bizonyos önképzőkör, amit említettem, ennek tagja volt Szigeti Károly, Timár Sándor, Györgyfalvy Katalin és jómagam. Közülünk Timár volt az, aki a tiszta forrást akarta élete végéig bemutatni, de mi, a többiek, úgy gondoltuk, hogy nekünk is van mondanivalónk a világról, ugyanúgy, mint a kortárs, mindenfajta művészeti ágak alkotóinak. És ha mi ebből kimaradunk, akkor nagyon nagy baj van. Mi a mozgáskultúrát anyanyelvnek tekintettük, ebből formáltuk meg a műveinket. De ezek nem néptáncfeldolgozások voltak, hanem Elektra-, Antigóné- vagy Káin és Ábel-adaptációk.

– *Hogy lesz valaki koreográfus? És főként: jó koreográfus?*

– Aki tud táncolni, annak vagy van tehetsége arra, hogy koreográfus legyen,

vagy nincs. Kell hozzá egy nagyon komoly alapműveltség. Sok koreográfus van a fiatalabbak között, akik ezzel nem rendelkeznek, és ettől elég gyengék a munkáik. A koreografálást nem lehet tanítani. Egy koreográfusnak nem kell feltétlenül nagyon jó táncosnak lennie, de táncolni tudnia kell, mert különben hogy lenne mozgás-invenciója?

– *Abban a rendszerben, a rendszerváltás előtt mekkora szabadsága volt a kortárs néptáncnak?*

– A táncban nincsen szó, csak mozgás, és emiatt nem irányult ránk a politikai figyelem. Például Szigeti Károly 1958-ban, Nagy Imre kivégzése után, ősszel csinált egy szó-lótáncot *Siralomház* címmel, amit egy Karácsony Ferenc nevű csodálatos táncos adott elő. Mindenki tudta, hogy Nagy Imre kivégzéséről szól, mégis előadtuk, többször bemutattuk, és senki nem szólt ránk. Az elhangzott szó volt veszélyes, a színjátékcsoportokat figyelték nagyon. Mi teljesen szabadon alkottunk. Mi, a Bartók Együttes, a Vasas, a Nemzetiségi Együttes, a Bihari Együttes, műveltük a kortárs néptáncot, és ezt szakszervezetek tartották fenn. A szakszervezeti mozgalomnak ez volt az egyik érdeme, hogy fenntartotta a legkorszerűbb művészeti ágat, ami akkor létezett, a kortárs néptáncot. És eszük ágában nem volt, hogy megkérdézzék, miért csinálom ezt vagy azt a művet. Nem mondom, hogy vitáink nem voltak, de ezek tényleg csak viták voltak. De ez csak Magyarországra volt jellemző, ehhez hasonló helyzet a többi szocialista országban nem volt.

– *Miért volt fontos, miért fontos ma is a kortárs néptánc?*

– Miért kell azt mondanom, hogy fontos vagy nem fontos? Az alkotók alkossanak, és próbáljanak nagyon jól alkotni. Nemcsak kortársban alkossanak jól, hanem hagyományokban is – abban is lehet rosszat és jól alkotni. Az ötvenes években éreztük, hogy nagyon fontos, hogy mi is mondjuk el a világról vagy az emberekről azt, amit gondolunk. De ma már ez természetes, nem kell bizonygatni, hogy miért fontos.

Viták voltak a hetvenes években a kortárs tánc körül – akkor a népi íróknak egy csoportja nem szerette, hogy mi kortárs néptáncot csinálunk –, óriásiakat vitatkoztunk, de ettől a barátság fennmaradt. Akkor még tudtuk azt, hogy lehet vitatkozni úgy, hogy barátok maradjunk. Ma ez már nem jellemző. De ezek a viták elcsitultak, miután a kortárs néptáncnak nagyon nagy sikere lett.

– *Zárásként megkérdézném, hogyan lett Tata?*

– Roppant egyszerűen. Amikor a lányom 4-5 éves volt, akkor mindig vittem magammal stúdiókba, filmzésre, próbára. Egy kisgyerek nem fáradhatatlan, így ha kicsit elfáradt, akkor öt percre leült az ölembe, és mondta, hogy Tata, Tata. Valamelyik filmzésnél a bolondozó Sinkovits Imre meghaltotta ezt, és elkezdte mondogatni ő is, hogy Tata, Tata. És aztán a táncosok is kezdték mondani. Úgyhogy már nagyon rég Tata vagyok.

Lövétei Lázár László Laudatio

Úgy szólalj meg, mint a költő, aki feketemunkás
úgy szólalj meg, mint a feketemunkás, aki költő
úgy szólalj meg, hogy ne szólalj meg – hadd őket beszéljen
és ha már hagyta, és meghallgatta, úgy szólalj meg, hogy el ne halkuljanak...
úgy szólalj meg, mint vámmellenőrzésnél szorongatott flakonos pálinka, ha kinyitják
úgy szólalj meg, mint Lacika, ha ivott, és fejébe szállt a Macbeth
vagy úgy, mint Lacika, ha nem ivott, és fejébe szállt a Macbeth
úgy szólalj meg, mint a rendőrszirána, és úgy hallgass el, mint a mentőszirána – nem, ez nem jó, na – úgy szólalj meg,
mint a mentőszirána, és ne hallgass el, mint a rendőrszirána
úgy szólalj meg, mint egy másnapos szirén, akinek megvolt már kishal, nagyhal, és közömbösen legyint a jöttment Odüsszeuszra
úgy beszélj, hogy az pattogjon, mint a labda, előre-hátra, jobbra-balra
úgy beszélj, hogy az repüljön, mint a jégmadár, bukjon le, mielőtt fölfele száll
de inkább
úgy beszélj, ahogy az jön, komám, el ne komplikáld...
hexameterben dob a közöny mezejére a bombát
sörrel hűtsd hogyha a stressztől forrik a torkát
vedd fel, tedd el, biztass, altass, gyújts cigarettát...
hagyjuk, testvér, ránk fér egy-két féldeci most már
szóval olyan mérget kavarj, hogy utána Szokratész is megnyalja a szája szélét
sűrű legyél, mint a költészet, amikor krumplis gulyás
és kopár, mint a költészet, amikor az országút mentén kajálni az alföldön megállsz
mint a költészet, hogy ebből én nem sokat értettem
a szavakat értem
csak azt nem tudom, hova akar kilyukadni
az asszonynak is megmutattam
nem értette ő se igazán
mint a költészet, hogy könnyű mondani, örök élet, örök élet, gratis et franco
mint a költészet, hogy ezeken ejsze nem veszen erőt a halál se domnu'
mint a költészet, mi-au furat banii și pașaportu«
mint a költészet, én is bozgor, te is román, ezeknek az örmény is oszmán
mint Petőfi éjjel háromkor a kukoricásban, ahogy keresi a héjjasfalvi vasútállomást
mint ölni, vagy szülni, vagy teremteni valamit végre már
úgy szólalj meg, mintha tudnád, hogy nem tudják
és úgy, mintha semmit te se tudnál
mint vámmellenőrzésnél kabát alatt szorongatott flakonos pálinka, ha ki se nyitják
úgy beszélj, mintha elmenőben, érkezőben, tűzben és vízben, Atlantisz bugyraiban vagy a Csomolungmán
mint a költészet, egy rosszul kerengő bolygó, ahogy keresi azt az elfelejtett pályát
mint ölni vagy szülni vagy teremteni valamit végre már
hogy nem is tudom, testvér, nem is tudom
mintha csak randiznánk az állammal az őrszobán
mintha csak örködnénk
mintha csak hallgatnánk
mintha vallatnának
hát valljuk be, ez ilyen
a költészet mármint
mintha cementet kavarnál
hogy nem is tudom, testvér, de ha te nem, akkor ki, ha mi nem, akkor ki, ha ők nem, akkor ki fogja megírni ezt is?
nem is tudom, de bárhogy szólalsz meg, emlékezz
névelővel vagy névelő nélkül
csak annyit akarok mondani
hogy ne felejtsd el a Bandit, a Grófot, a Csabát, a Botondot, Bütyökre is gondolj, Csumira, Andrásra, Bénire, Pálra, Miklósrá, Bélára,
feketére és fehérre, szürkére és a többire, Hargitára és ócéánra, punkokra és rokkerekre, és soha, de soha ne felejtsd el a Lacikát.

ölel,
a **Benjike**

(Elhangzott a Kemény Zsigmond-díj november 22-én, Magyarország
Kolozsvári Főkonzulátusának dísztermében lezajlott ünnepélyes átadásán.)

Horváth Benji olvassa fel laudációját

Lövétei Lázár Lászlóval Mărcuțiu-Rácz Dóra beszélgetett.
Fotók: Szentés Zágón

A „rettenetes” megfogalmazása és feloldása (3.)

Folytatás előző lapszámunkból

Monográfiáimban korábban számomra megnyugtató poétikai leírást találtam a *Tücsökzene* szerkezetére, összeolvastva Lukács György korai műve, *A regény elmélete* szerkezetével. Ez magyarázatát adhatta az életrajzi meditációként való olvasásnak. Életrajz, nevelődési regény és a létezésben elhelyezkedő emberi tudat poétikai összeolvadását látva a műben. Ugyanakkor ezzel az értelmezéssel a korábbi kötet, a *Te meg a világ* árnyékába is helyeztem. A goethei példázathoz való mérekeztetést követve a költészet és valóság viszonyításaként felfogott alkotásfolyamatban. Nem figyeltem fel az 1945-ös *Naplója* önértelmezésére, amely még befejezetlennek mutatja a költő pályaképét. Tudatosan – és mégis öntudatlanul. „Vezesd őket, Werther »könnyes árnya«!”

És kötődik hozzá a költői pálya – valójában minden költői pálya – befejezetlenségének kimondása. Az interjú készítője önmentő megjegyzést kapcsol ezután. Nem veszi észre, hogy az „Élete végéig sem alakult ki szegény” nem lekicsinylő megjegyzés. Hanem az „ars poeticá”-nak mint olyannak a minősítése. Hiszen éppen a kétféle poétika összefüggésének alakulását mondja ki ezáltal. Nem József Attila a vesztes ebben a mondatban. Inkább maga Szabó Lőrinc – aki ekkor már tudja, nem adatik meg, hogy valahai vitájuk szellemében befejeződhessen pályája. József Attilát személyisége pusztulásáért sajnálja – magát viszont költészete befejezetlensége miatt.

És korábban arra se figyeltem fel, hogy éppen a *Te meg a világ* kötet egyik legkiemelkedőbb verséhez is kötődik éppen ez a vers. Amelynek halszimbolikáját magyaráztuk és vitattuk – én is kerekitem, te is kerekítéd alapon – Kulcsár-Szabó Zoltán kollégámmal a Werther-regény örült fiújának szabadságképzetével. Amely pedig éppen József Attila figurális és poétikai alakjának féltő megidézése is lehetett. A *Vers és valóságban* felidézett párbeszéd előképe. Miként a Fellini-féle kísértet-felvonulásra szólító mottó is, a József Attila-i sors gyászkiáltása. A Goethe-szöveg Szabó Lőrinc fordításában, a vers keletkezését követően ekként hangzik:¹

– Szóval boldog volt? – kérdeztem. – Ah, bár lennék megint az! – mondotta. – Akkor olyan jól éreztem magamat, olyan könnyű, olyan jókedvű voltam, mint hal a vízben. – Heinrich! – kiáltott most egy öregasszony, aki az úton felénk tartott. – Heinrich, hol bujkálsz? Mindenütt kerestünk, vár az ébéd! – A fia? – kérdeztem, és az asszonyhoz léptem. – Igen, az én szegény fiam – válaszolt. – Nehéz keresztet mért rám az Úr. – Mióta ilyen? – kérdeztem. – Csak fél esztendeje, hogy ilyen csendes – mondta. – Hálstennek, hogy már ennyire van, azelőtt egy álló esztendeig dühöngött, meg

is láncolták a tébolyában. Most légynek se vét, csak mindig királyokkal meg császárokkal van dolga. Olyan jó, szelíd fiú volt, segített, hogy megélhessek, gyönyörű szép volt a kezevonása, és egyszerre csak búskomor lesz, forró lázba esik, aztán örvöngeni kezd, és most úgy van, ahogy látja az úr. Ha mind elmesélném – Félbeszakítottam beszéde árját, és megkérdeztem: – Milyen időt magasztal a fia, hogy akkoriban oly boldog volt, olyan jól érezte magát? – Szegény bolond! – Felelt szánakozó mosollyal az asszony. – Biztosan arra az időre gondol, amikor nem volt eszénél, mindig azt dicséri; azt az időt, amit a bolondokházában töltött, ahol semmit sem tudott magáról. – Mint egy mennykőcsapás, úgy ért ez a közlés, valami pénzdarábot nyomtam az öreg markába, és gyorsan otthagytam őket. – Amikor boldog voltál! – kiáltottam fel, a város felé sietve. – Amikor oly jól érezted magadat, mint hal a vízben!

A szövegnek a bibliai halszimbólum magyarázatához való kötődése hasonlóképpen a személy és a szerep szétválásához kapcsolódik. Miként „Az én királyságom nem e világból való” Krisztus-válasz szintén a különbözős hangsúlyozása, bárha ugyanakkor éppen a Szabó Lőrinc-i értelmezés szerint válhat a Megváltás messiási szerepének a beteljesítőjévé. Jézusnak be kell teljesítenie szenvedésével és halálával az emberi szerepét, hogy teljesülhessen a küldetéses szerepe.

„Bent egy, ami kint ezer darab/Hol járt, ki látta a halat,/hogya a háló megmaradt/sértetlenül?”

Eszerint éppen a Pilinszky – másért – kifogásolt formázásmódjával hangolódik össze József Attila szövetszerkesztési elképzelése. A zárt és nyitott világlátás, a szerepek „rettenetes” váltakozása lehett vitájuk tárgya. Ebből a patthelyzetből – a jellegzetes Szabó Lőrinc-i formázást követve majd életműve lezárultával Pilinszky jut el költői alkotásmódjának gyakorlatára figyelve: „Ritkán láttam költőt, aki ilyen szisztematikusan tudott volna dolgozni”²; vagy máshelyt: „Költészetét kötetről kötetre úgy építette és fejlesztette tovább, mint valami filozófiát, szinte már tézisszerű alapossággal.”³ És itt nem is a *Tücsökzenét*, a látványos megjelentetést kell jeleznem, hanem éppen az azt szinte megalkotásával és megjelentetésével bekeretező *Hálaadás* című vers történetét, amely a maga billegő voltában egy keserves poétikai birkózás, csatlakozása a kortárs európai költészet dialogikus szövegezéséhez, amely magára vonzza az általa „beborításnak”⁴ nevezett rálátást és ráhallgatást a létezésben elhelyeztettség oximoronjának érzékelésére.

Ezért is a kései megértés egyben – ha más tartalmi kapcsolódáshoz kötődve is –, de éppen a *Tücsökzenével* kezdődő kinyílásban figyeltetett fel a József Attila-i poétika változására. A „játszani is engedd” szétvá-

lasztás értékének ad hangsúlyt. Ember és szerep szabadon engedéséhez. József Attila „átírásai” Szabó Lőrinc *Tücsökzene* képlete felé is utat nyithattak. Főként a *huszonhatodik év* elképzelt téridejéhez. Mindkettő a huszadik század oximoronjának, a „rettenetes”-nek az oldásához végülis elvezethető. Ezzel kaphat hangsúlyt Szabó Lőrinc halála előtti pillanatban fogant interjúja. A megértés és összetartozás tudatosítása, összekötve a század poétikája oximoronjára való kapcsolódásukban.

Ezért ösztönösen kötődik össze a címben a Werthert fordítva az és mindig záradékkal. A *Te meg a világ* kötetbe készülő vers magával a fordítás befejezésével – mintegy lezárva a fordító szerepét – megszakít, és várja a „rettenetessé” alakuló József Attila-i sors folytatódását, ezzel is összekötve a szerepet szereplője elképzelt sorsával. Bárha József Attila sorsát a versben szinte ösztönösen kötötte a személy által megélt szereppel, mégis a vers poétikai megalkotottságát végül kiengedi sorsának bezárt-ságából. Éppen a Jézus Krisztus evangéliumi kettős szerepétől ihletődve a maga poétikájában. A címben kimondott „mindig” ekként vezet majd a *Tücsökzenének* Az Árny keze című darabjához, „egy Költő Agyá”-ban alakuló látomásához.

József Attila ugyanakkor a maga verseiben folytatta – a maga gyönyörűségére? poétikája szabadulását megteremtve és igazolva? ki tudja, miért? talán csak ösztönösen? – felülírni a Szabó Lőrinc-i poétika zártságát. Mintha vitájuk már célt ért volna. Az *Eszmélet* című verset ennek a nemes párviadalnak látom: „Én fölneztem az est alól/az egek fogaskerekére/csiló véletlen szálaiból/törvényt szőtt a mult szövőszéke/és megint fölneztem az égre/álmaim gőzei alól/s láttam, a törvény szövődéke/mindig fölfeslik valahol.”

József Attila végül is miben vitatkozott poétikailag a mesterrel? A *Te meg a világ* narrációjában Szabó Lőrinc az ember

>>>> folytatás a 8. oldalon

szereptelenné lefokozódását a szerepek állandóságával dialogizáltatja. Az idő csak szerepcserét hoz, de a rend változását nem ígéri. József Attila ugyanekkor a lét lehetőségében benne érzékeli a változás lehetőségét. Ezért választja a poétikai vita formájaként a Szabó Lőrinc-i szabályozottság reményét. Számára a létezésben való elhelyeztettség egyben a változásra készség nyitottságát jelenti.

A legjelentősebb ilyen produkciója József Attilának az lesz, amikor nemcsak felülírással vív, hanem saját versében, saját gondolkodását a Szabó Lőrinc-i formált-ságba helyezi elsőként, majd ezt a saját versszövegét írja felül.

Legyen példám egy töredékben maradt közismert versszöveg: „dolgozni csak pontosan, szépen,/ahogy a csillag megy az égen,/ugy érdemes.”

Mintha az *Eszméletbe*, a *Téli éjszakába* vagy az *Ódába* készülne csatlakozni a szöveg. Majd beépíti egy „tanító”-szövegbe, hogy messziről jelezze saját távolítását a vállalt szövegétől. Élteti, hogy eldobja.

De sokkal izgalmasabb az *Ars poetica* eredetileg szövött szövege, amelyet Szóke György kollégám javaslatára a József Attila versszövegek kritikai összegyűjtője, Stoll Béla külön versként közölt a 2005-ös, a Balassinál megjelentetett háromkötetes változatban.⁵

*Az idő lassan elszivárog,
Ne lógj a mese langy tején.
Hörpintsd a valódi világot
habos éggel a tetején.*

*Szép a forrás – merülj el abban!
A nyugalom és remegés
egymást öleli s kél a habban
kecsesen okos csevegés.*

*Más költők kincseit ne szedd el.
Mocskolván magukat szegyi,
koholt képekkel és szeszekkel
mímeljén mámort mindegyik.*

*Te kerülj túl e mai kocsmán
az értelemig és tovább!
Szabad eszeddel ne add ocsmány
módon a szolga ostobát!*

Te ne alkudj, te legyél boldog!

*Másként akárki meggyaláz,
megjelölnek pirosló foltok,
elissza nedveid a láz.*

*Ehess, ihass, ölelhess, alhass!
A mindenséggel mérd magad!⁶
Te sziszegve se szolgálj aljas,
nyomorító hatalmakat!*

*Ne fogd be pörös, ékes szádat!
A tudás előtt tégy panaszt!
Rád tekint, pártfogón, e század:
rád gondol boltban a paraszt;*

*téged sejdít a munkás teste
két merev mozdulat között;
rád vár a mozi előtt este
gyermek, ha rosszul öltözött.*

*Kiáltsd ki: „Még nem nagy az ember,
de képzei, hát szertelen;
kísérje két szülője szemmel:
a munka és a szerelem!”*

*S ha táborokba gyűlt bitangok
versed hiveit üldözik,
van anyaföld is, ahol tankok
erősítik föl rímeit!...” (Ars poetica [I.]*

A közölt megjelenítés jellegzetesen viszsza-kötődik a *Te meg a világ* szerkesztett formavilágához: az aktor az önmegszólító vers „Ki beszél?” kérdését vezeti fel. Csakhogy ebben a formált-ságban a Szabó Lőrinc-i szerkezetben éppen már a József Attila-i szerepet megszólaltató szöveg olvasható. Amelyik erőszakkal ellenzi az ekként rákényszerülő szerepet. Ezért kényszerül József Attila a vers szövegét a jellegzetes József Attila-i vershelyzetbe visszahelyezni: „Milyen a létezésben elhelyeztettsége?” Ennek a kulcsmondata kétféle szemléletű fogalmazást is felvet: a Szabó Lőrinc-i zárt, változtathatatlan meghatározottságú – az akkor még ismeretlen, mégis a Szent Ágoston-fordításhoz hasonlító – „A mindenséghez mérd magad!” szöveget szembesíti a József Attila-i nyílt, változásra fogékony „A mindséggel mérd magad!” esély-lehetőséget hordozó szöveggel.

Valamint a szövegátírást kiegészíti a Cserépfalviék megőrizte önálló szövegnek a készülő vers felülírt változata elé csatolása.⁷ Amely egyben magát a felülírást indokolja meg. A két forma különböztetésének kihirdetését. „Nem volna szép, ha égre kelne/az éji folyó csillaga.”

Mintha a később Pilinszky által a Kant–Laplace-jellegű világrépre utaló, éppen a *Te meg a világ* a létet és szerepet egybezáró szabályozott rendjére utalna vissza elutasítól. A létezés rendjét egyfajta tükrökép-valóságba zárva borzadna vissza a „rettenetesség” zárt rendjétől.

Ugyanakkor ebben a – soha sem létezett – „Szabó Lőrinc-i változatban” megidézi József Attila egy régi, jellegzetesen Szabó Lőrinc-i varázsszót: „Anyaföld”.

Egyértelmű vonatkoztatottsággal.⁸ Sőt hasonló, a sajátjára emlékeztető poétikai helyzetből emeli ki. A szót Szabó Lőrinc a korai politikai kriminalizáltság ellenében teremti meg, miként József Attila is politikai konfliktusára utalva idézi meg, záró-védő erejű hatására visszautalva. A fogalmazvány érdekessége: Szabó Lőrinc soha nem tudta meg, hogy egy pillanatra akár számára is biztatásul akarhatta átvinni a kifejezést az ifjabb költő. Aki a maga „súlyos” helyzetében mint védő-kifejezést gondolta el – „magában” – a rettenet oldásaként: „Néha bitang szelek kószálnak, a/fáknak távoli híreket mesélve:/Haragos tornyokat dobál a tenger,/Csikorgognak a hegyek s északon/újbol csalóka szivárványt ragyogtat/a vörös sarló és a kalapács./– Senki se figyel szavukra... Ha jön még/valaha tisztulás: a Föld, az áldott/Anyaföld indul meg, s harca a Béke/szent harca lesz s ez a harc lesz a végső!”

Saját csalódásával méri össze József Attila a Szabó Lőrinc-i költészetben kezdetektől megszólaló rettenetet. És az ő akkori biztatásával véli kiemelhetőnek önmaga poézisét a pusztulásból. A védettség csodaszavával akarja mindkettejük létét megmenteni. Legalább a poézisben.

És addig? Belesimul a *Te meg a világ* „rettenetébe”, a csalódás világát éli át, ami ellen éppen tiltakozott a személyes vitájukban, akárha nemzedékük nevében is. Itt, ekkor, ebben a soha ki nem adott választban találtak egymásra. A szerepvesszttség tudatosulásakor: „De addig? Addig rothadunk tovább az/az időt-csúfoló, megőrült időben./És meglehet hogy egykor igazunk lesz/és meglehet hogy nem lesz igazunk;/s az is lehet hogy sohasem kerül/sor igazunkat bizonyítani,/hisz minden késik... késik... Alszanak/az elcsigázott testek és mezők/s már megszokták: a tegnap iszonyú/nyomora iszonyúbb holnapra döbben.”

Egymás távolában, mégis ars poeticáik találkozásával. A mindkettejük által átélt „súlyos felhők” között.⁹

A poetikákat összeolvasó szöveg pedig a valóságban nem is létezett. Kollégám sugalmára, másik kollégánk rakta össze csupán. Egy kritikai kiadás pillanatában. Talán azért, hogy most én összeolvashassam. „Súlyos felhők ülik meg az eget/és csak a gyermek ártatlan szeme/lát csillagot... Körülöttünk a bátrabb/börtönbe-láncoltat testvére őrizi:/vasbílincset a testvér vasszurony.../A sápadt csüggedés fegyencei/vagyunk és tévován lengve a szélben/tudjuk hogy itt minden fölösleges/s meghallani se merjük a varázs-/szót: Elromlott minden; kezdjétek újra!”

József Attila megtalálta Szabó Lőrinc szavai közül az egyetlent, amellyel hatásosan és poétikai érvénnyel kapcsolhatta a mindkettejükben (sőt Yeats révén a század Európájára érvényesen), rejteketakon egyként benne élő oximoront. És ha így olvasom ezt a vázlatot, akkor azt is feltételezhetem, hogy József Attila a *Te meg a világ* megjelenése idején is értette már a *Semmiért Egészenben* születésétől kezdődően benne élő oximoront? A szövegbeli narráció a „Költő Agyá”-ban az alkotás során e varázsszó beledolgozásával létköltéssé olvasta át az oximoron felé kinyí-

ló szöveglehetőséget: „az értelemig és tovább”.

Miért vált fontossá Szabó Lőrinc számára a József Attilára emlékező interjú? Mert kettejük kánonbeli helyzetét akarta tisztázni. A maga számára és rögzíteni utókoruk előtt. Kettejük poétikai helyzetét felmérni. Ezzel saját helyzetét mérte meg a magyar lírában. Jelzést hagyott a *Te meg a világ* kötet és fiatalabb társa viszonyáról. Poétikájának utóbbi, ostrom utáni megváltozását utókora ítélte meg. Egy váratlan kihívással Pilinszkyvel mondatta végül el Ferenczi László barátom: „A háború utáni években úgy éreztük, Szabó Lőrinc életműve már készen áll. Aztán egy káprázatos bravúrral egyetlen kötetben megismételte, sőt fölülmúlta azt, amit addig alkotott – a *Tücsökzenében*. Megteremtette saját költészetének tükörképét, melyet az emlékezés hullámai közé vetett. A *Tücsökzene* helye ott van a modern világlíra legnagyobb művei között.”

József Attila az „értelemig” „és tovább”, Szabó Lőrinc „materializmus” és „spiritualizmus” között billegve vélte ars poeticájában összefogni a materialista sors narrációjának aktori és e narrációt elhelyező létköltészetének az egymással felelő billegő nézőpontjait. A történet és a nyílt változás egybefonódásának műhelyét. A sorsköltészetet magába oldó létköltészetet az alkotás aktusának megszervezésére a „Költő Agyá”-ba transzponálja, ahol mindkét költő a „rettenetést” és annak feloldását oximoronra szöheti. Ezzel a tükrözéssel szétválasztható valóságnyomonkövetésből kiválthatják a létezésben elhelyezettség feloldó gyönyörét. A szövegben egyszerre benne billeg a torz és az idilli, József Attila versében pedig a pokoli és idilli. „Billegő”, miként szakszóvá átvettem szerkesztő-tanítványom egy kifejezését. Vagy kései ciklusa egy verscímét kölcsönözve: „káprázat”. Mely berobban a *Tücsökzene* alakításába, hogy a Szabó Lőrinc-i alkotás megszövegezett volta olyigen elkápráztatta Pilinszkyt.

Munka közben döbben bele a költő saját munkája lényegi megváltozásába. Ez is pontosan datálható: „nagyon sok elképesztően meglepő lesz, s oly fokon viszi a spiritualizmust a lírában, mint ameddig én eddig sose tudtam. Viszont a hang és a szellem emeltebb volta s az egész műkompozíciója miatt a már meglevők egészen áthangolásra szorul” – írja 1946. január 11-én haza feleségének Sóstóhegyről, ahol régi barátai vendégeként, a *Tücsökzene* alakításával elkezdte utolsó évtizede „vendégeskedő” alkotói korszakát.

Lehet mindezt a mesterségtudás iskolagyakorlatának is tekinteni. Miként a költőtanítványul hozzászegődött ifjú „zseni” vélte, át egész életén.¹⁰ A „sokat író költő” mesterséggyakorlójának, ahogy nemzedékünk mestere, Németh G. Béla beszélgetés közben távoztatta magától és eszményeitől.¹¹ De lehet Pilinszky felfedezését követni, aki csodás boldogsággal fogadja a költő poétikai változását, és amint az *Ars poetica* nem is létező változatával társaként kezeli elődjét, József Attilát. Vagy

figyelmesen fogadni Lászlóffy Aladár esszémonográfiáját, aki finom különböztetéssel veti össze a két háború közötti költészetünk két nagy alakját.

Szabó Lőrinc „magában” alakítja döbbenet poétikai formációjává 1945 nyarától a *Tücsökzene* darabjait. Az ostrom után elsőként Illyést döbbsztette meg az újonnan keletkezett „Tücsök-versekben” rejlő lehetőség: „Illyés Gyusziéknál: ...Mutattam neki az újszülött 'Tücsök'-ből, borzasztó nagyot nézett az utolsó darabokon... azokon az 'elvonat' témákon. Azt mondta: 'Te voltál az egyetlen ember Magyarországon, aki az elmúlt évben értelmes dologra fordította az erejét, idejét. Ez a főműved lesz!'” – írja feleségének 1946. január 28-án.

De végül is életében ketten éreztek rá a Szabó Lőrinc-vers valóságos poétikai csodájára: mindenekelőtt még a harmincas évek elején József Attila, és utóbb a *Semmiért Egészen* egyik címettje, Nagyklára, a feleség. „Borzasztóan gyötörnek ezek az igazoltatási kínok. És mégis dolgoztam! Feleségem szerint szörnyeteg vagyok, értelmetlen ember. Én sem értem, hogy sikerült újabb Tücsöket írnom, már 39 darab van! Testem vacak, szívem egészen hitvány, alig reszket, lelkem gyenge és ájult; a szellemem azonban, vagy annak is valami kis központi része, magva, pusztíthatatlan: ez tartott, ez fogott, ez irányít! Ez írta a verseimet is, a mostaniakat – háznagyságú kínoktól dagadó fejemmel teljesen más természetű, hangulatú, gondolati tartalmú, semmiképpen nem aktuális témákat dolgozott fel, mintha semmi se volna velem!! Csakugyan ijesztő tulajdonképpen. Vagy örült vagyok, gyerek vagyok?” – fogalmazza alkotói pozícióját 1945-ös *Naplójában*.¹²

„Billegéséből” az ostrom után a *Káprázat* felé indult. Rászakadt betegsége megakadályozta ennek kibontását. Bárha így is legjobb kortársai fogadták maguk közé. Ezt kellett utolsó interjújával visszaigazolni. Melynek lényegét utóbb Pilinszky igazolta, billegő voltából amint látta kilépni legfontosabb kortársai társaságába. Tudatosítva ennek módozatát is: „Megteremtette saját költészetének tükörké-

pét, melyet az emlékezés hullámai közé vetett.” És amely a megélt élet megigazított változatává fejlődött „Agyában”. A létezés leképzéseként. Az ember sorsának „rettenetességét” elbeszélve létezésében, majd pedig mindennek átrendezését egy elképzelt téridőben. És a *Vers és valóság*-ban megálmodott *Vita Nuovájában*.

Jegyzetek

¹ Goethe: *Werther szerelme és halála* (Második könyv, 1772. november 30.), ford. Szabó Lőrinc. Az Est Lapkiadó RT. és a Pesti Napló RT. kiadása, Bp., 1933, 204–206. (Filléres klasszikus regények).

² Pilinszky János: „Költő, sakk-matt helyzetben” (beszélgetése Tasi Józseffel). In Uő: *Összegyűjtött művei. Beszélgetések*. Szerkesztette, a szöveget gondozta, a mutatókat és a jegyzeteket készítette, az utószót írta Hafner Zoltán. Századvég Kiadó, Bp., 1994, 101.

³ Pilinszky János: *Szabó Lőrinc: Összegyűjtött versek*. Bp., 1960, 246.

⁴ A *Szánalom* című, már idézett vers magyarázatában él Szabó Lőrinc ezzel a kifejezéssel: „Erőteljesen érik benne a buddhiztikus szemlélet, amely a szocialista érzületet is elborítja. Több szánnivalót láttam az életben, mint amennyit a marxisták elismernek. Ti. az emberen túlra is kiterjedt részvét és szeretet volt bennem.” (*Vers és valóság*, i. m., 91–92.) Az „elborítás” innen kiemelve központi fogalomává válik poétikai vizsgálódásaim során [Harc az elégiáért. Szövegegységesülés: az „elborítás”, a „mese” és a „tragic joy” megjelenése. In Kabdebó Lóránt: „Nyílik a lélek”. *Kettős látás a 20. századi lírában: Szabó Lőrinc „rejtektűje”*. Ráció, Bp., 2015, 121–157.]

⁵ *József Attila összes versei, I–III*. Kritikai kiadás. Közzéteszi Stoll Béla, Balassi kiadó, Bp., 2005. 2. k., 408–413.

⁶ Másik variánsban meghatározóan másképp – Szabó Lőrinc-ebben fogalmazva: „A mindenséghez mérd magad!”

⁷ József Attila *összes versei* [2005], i. m., 412–413.

⁸ Az oly egyénileg fogalmazott és alkotott szó a *Föld, erdő, isten* kötet XXX. verséből származik, melyet csak József Attila halála után fogalmaz át Szabó Lőrinc, és lát el a *Súlyos felhők* címmel az 1943-as *Összes versei* számára. Rám hivatkozva hozza kapcsolatba József Attila vázlatát a fiatalkori Szabó Lőrinc-verssel Stoll Béla idézett 2005-ös kiadásában.

⁹ Miként más tájain a világnak egy másik költő, W. B. Yeats versében – tőlük függetlenül – egy ír pilóta, halálába bonyolódva nézett a pusztulás szemébe: „Drove to this tumult in the clouds”.

¹⁰ Szerdahelyi Istvánt jólmenő ügyvéd apja diákkorában, 1945-ben bízta rá Szabó Lőrinc-re, hogy vezesse a versírás rejtelmeibe. A közvetlen találkozás ellenhatást váltott ki: „Szabó Lőrinc pedig írt, írt, írt, vagyis hát költött, költött, költött, derék iparosként, szinte már gépként, csak hogy a múzsa igen ritkán csókolt homlokán. Az ihletadás jobbára csak egy könnyű kis puszira szorítkozott.” (Idézet Lajta Erika *Kivezetés a szépirodalomból* című, megjelenés előtt álló „regényes életútinterjú”-jából.) De ugyanezt érzékelteti monográfiásorozatom zárásának [Az összegezés ideje. 1945–1957] kritikájában (Szabó Lőrinc utolsó esztendői. *Magyar Hírlap*, 1981. január 13. 6.)

¹¹ Németh G. Béla: „Problémaversek”. Szabó Lőrinc emberszemléletének összefoglalása *A huszonhatodik év Utóhangjában*. *Holmi*, 1997/12., 1757–1762.

¹² Szabó Lőrinc: *Vallomások. Naplók, beszélgetések, levelek*. A szöveggondozást végezte, a jegyzeteket, az életrajzot és az utószót írta Horányi Károly – Kabdebó Lóránt. Osiris, Bp., 2008, 452 sk.

PRILION 420

144

– szerkeszti Horváth Benji

CLAUDIU KOMARTIN

Nem foglak etetni tovább, ahogy szoktalak.

*Egy időre elmegyek egy olyan országba,
ahol a gazdagok nem a veteránok művégtagjaiból isszák a pezsgőt
és a politikusok sem tartják hátuk mögött a mézáraskést,
miközben az igazságtalanságról beszélnek.*

*Egyedül kell megoldanod,
hogy felháborodott áldozat légy továbbra is,
aki a tömegnek panaszskodik, pózol és emelkedetten böfög,
mint tévéműsorok tragikus színésznője,
hogy az légy, aki keléseit a mások
undorára és szégyenére szellőzteti
a hárfák és csengettyűk kísérleti háttérzajában.*

*Igen, az országot a jó szándék pusztítja,
és az aljasság továbbra is legbecsesebb művészete
marad ennek a demokratikus paszternákok népének –
de te tartsd magad erősen és vigyázz magadra,
akkor is, ha apád ingét viseled
és a csontgombok a lyukakban
emlékeztetnek, hogy nem
sokkal több egyikünk sem
a hús alatt.*

Talán szelídebben kellene bánnunk

*a prédával, aki mellénk ül
és halkan nyüszít, meg akar
tanítani a nyelvére.
Elpusztítottuk a lakóhelyét és még mindig elfogad.
Szeret. Résen áll türelmesen.*

*Az a két szív, amit Moldova macska
érezni dobogni benned,
amikor az öledbe gömbölyödött és elkezdett
dorombolni, Anastasia,
az a vers a jövőről,
amit vadul pumpáló véretek, a tied és a gyermekünké
suttogott nekem az ultrahangon,
miközben második célját teljesítette
a te fiatal tested az után,
hogy szeressen és felszínre hozza
emberi tulajdonságaimat, melyeket gyakran beárnyékolt
a túlságosan makacs énem,*

*és mosolyogtam tőle, mint egy nyomorult, akinek lelke
ott maradt a zsúfolt piactereken
és a kereszteződésekben,
késleltetve, halogatva, próbálva
végtelenné és lefordíthatatlanná tenni
ezt a pillanatunkat.*

HORVÁTH BENJI fordításai

LUKÁCS BOGLÁRKA

Amit nem lát a webkamera

Ott rejtőzködtek a ráncokban, a fakó mosolyokban, a hajlandóságban és abban a visszafoghatatlan sóvárgásban. A jelenünk végig ott tükröződött előttünk a bárdolatlanság előcsarnokának csempején, a hétköznapiok halványuló füstfelhőiben. Mit vártunk a sivár körülmények csalfaságától? Valami pislákoló lámpafény vezérelt és nem találtuk a jászolban a megváltót. Helyette egy mafla pofont kaptunk, hogy az égető, pirosodó bélyeggel ne az isteni megváltásért sóhajtsunk. Talán ez volt a legnagyobb hibánk, hogy mindig féltük a váratlant. Talán soha nem készültünk fel rá, hogy egyszer kikötünk valahol, hogy kiszállunk, és a karjaink vad kapálózása meg az a ránk nehezede bántat vezérel ki a szárazföldre. De mindegy is, mert már itt vagyunk és tapicskolunk az ingoványos talajon, hinni tanulunk és kapaskodni.

Világos, hogy csak egy sápadt reménnyel a tarsolyomban álltam ott, szótlan, ide-oda himbálózva. Balra nem nézhettem, mert ott állt a múlt s fakószürke szemei, otromba tekintete vágta oldalam. Jobbra sem tekinthettem, mert ott fénylett a jövő, ezüstös csillogása, elvakult négyak tengere, délibábként felsejlő káprázat. A jelen küszöbét valahányszor próbáltam átlépni, botladozva estem vissza a papírmáséból és holmi álmokból fabrikált pillanatba.

– Csitt, kicsikém, hamarosan minden rendben lesz! Anyám hosszú sóhajaiból és üres ígéreteiből építettem magamnak mentsvárat. Ő úgy vélte, a tartózkodás

megoldás lehet a problémára, hogy a kígyózó sorokban lappangó esztelenség és a végtelenségig kiszolgáltatott emberiség majd megoldást talál mindenre. Nem így történt, legalábbis eddig nem. A kifogástalan, bíborba öltöztetett, gondosan palástolt vackunk most rideg és arctalan formát öltött. Az ismeretlen uralma új színeket festett a vászonra. Szakadatlanul a nyugalmat keresük ebben a szűkre szabott útvesztőben. Anyám már a karácsonyi szaloncukrokra kötögette a cernát áprilisban, apám meg az asztalt csapkodva panaszkodott fennhangon, hogy húzzuk le magunkat, mert nem hallja a saját gondolatait. Mit árt a bezártság egy családnak? Összehozza őket, főleg, ha megszokásból cipelik egymást a hátukon.

Kapkodva szedem össze a bevásárlólistát. A kisbolt melletti újságárusnál, a szomszéd melegítőnadrágban pornómagazint vásárol meg egy kávé, nehogy elaludjon mellette. Óvakodva pénzt váltok, és nyakig maskarában, ezzel az állandósult karneválérzéssel valamiféle kedveséget színlelek az elárusítónőnek, aki a régi időket áhítja rendületlen, mint mindenki más.

Lábuk kél a gondolatoknak. A kérgesre rágott, íztelenné vált álmaim rágcsálom át újra meg újra. Jó lenne egyszer a Mont Blanc csúcsáról lenyalni a jeget, hőlégballonból látni az Eiffel-tornyot, és a körmeim alatt felgyúlt tengerparti homokot találni a vacsorámban. Minden nap az éjjeliszek-

rényen felejteni a búból font, súlyos maszkokat. Rohanni egy ódon sziklaszirt felé, felfedezni a dudva közé rejtett ábrándokat, belegázolni a felhőtlen, fényűző életbe.

Egy utcára tett kismacska agóniája visszaránt ebbe a gyötrődéssel bélelt valóságba. Rekedten, küszködve próbálja kifacsarni magából az utolsó lehetőséget. Taszítanak a szürke utcák, a monoton aszfalton hagyott halvány esőcseppek, a szélcsend a tömbházak védelmében, ez a száraz és egysíkú betondzsungel.

Sápadtan szedegetem a lábaim hazáig. Halkan kattán a zár, némán vetkőzni kezdek és a jól ismert pacsuli és dohányiszag egyvelegének varázsába hazaérkezem.

KACSÓ SAROLTA

Amit nem lát a webkamera

Nyolc óra 58 perc van, megint rezeg a telefonom, megpróbálom figyelmen kívül hagyni, hátha abbahagyja. A terem nem jön össze, nem adja fel az a fránya ébresztő. Még egy perc van, és kezdődik az első óráim, szerencsére online, mert máskor ilyenkor rohanok a lépcsőkön a harmadikra. Mikrofon lenémít, kamera kikapcsol, léphetek be, azért a biztonság kedvéért teszek egy ellenőrzést, hogy biztosan ne lásson a tanár, majd magam mellé dobom, és hátat fordítok. Körülbelül 10 perce alszom, amikor arra ébredek, hogy szólítanak. Kamerát kell kapcsolni. Gyorsan kiugrok az ágyból, a pizsamámra rákapok egy szvettet. Belenézek a kis tükörbe. Zsíros haj. Felkötöm, úgysem látszik, majd bekapcsolom a kamerát. Lejár az első óráim, a következő órán nekifogok elkészíteni a reggelit, miután kidobom az este óta asztalon hagyott üvegeket, és az alkoholistá anyámnak odarakom a kávé. Újabb veszekedés veszi kezdetét.

Hibáztam. Nem elég forró a kávé, nem elég benne a tej, és nem mellel nem rendeztem el még a 4 éves húgom. Igen, ilyenek a matematika óráim. Tornaóra következik, ismét kamerát kell kapcsolni. Közben a húgom ordít a szobámban, amire az anyám átrohan, és ütni kezdi. Én szokás szerint átmegyek a berendezetlen szobába, bekapcsolom a kamerát, és felveszem az álarcot. Én vagyok a mindig vidám, segítőkész, felelősségteljes lány. Látszatban. Közben gyomoridegem van, ha kamerát kell kapcsolni, nehogy az anyám besétáljon részegen. Korog a hasam, ma inkább kevesebbet ettem, hogy a négy kisebb testvéremnek több jusson. Még három nap van elsejéig, akkor kapjuk meg a szociális segélyt. Mindig csak a jövőbe tekintek. Három nap anyám segélyéig, jövő héten lesz friss kenyér és néhány zöldség. Utána csak rosszabb lesz, kevesebb étel, több ital anyámnak, és hónap vége fele egyre több kékszeszes palack fog üresen állni

a szelektív szemétkben. Igen, azt is gyűjtjük. Jó látszat. Anyám elhiti magával és a szomszédokkal, hogy felelősségteljes, óvja a környezetet. Csak a családját nem a testi és lelki bántalmazástól. Még 365 nap, és elköltözhetek, szeretnék egyetemre menni és dolgozni, hogy a testvéreim ne az álarcot vegyék fel reggel, mikor iskolába indulnak, hanem önmagukkal karöltve indítsák a napot, merjék ledobni az álarcot, amivel meghazudtoljuk másoknak önmagunkat, és a végén annyira idomulunk a szerephez, hogy majdnem azzá válunk. Én is csak éjjelente sírok, akkor nem lát senki. Le merem venni az álarcot. Eldobom. De nem messze. Reggel még szükségem van rá. Bár sosem merem bevallani magamnak. Nyolc óra 58 perc van, rezeg a telefonom. Borzalmasan ébredek, a magam elől elrejtett valóságról álmodtam. Nyolc óra 59 perc van, egy perc van az első óráimig. A maszkom után nyúlok, amit az éjszakára ledobtam magamról, abban a hitben, hogy az éjszaka folyamán elutazhatok önmagamhoz. Ahogy venném fel a maszkom, elejtem. Vele törik darabokra az emberek fele mutatott énem. Ripityára török. Kamerát kapcsolok. Ma önmagam leszek.

CSORVÁSI NOÉMI

hiteget

bordáim közé suttogott szavaid
szabadulni próbálnak
esténként felmetszem a bőrt bal mellem alatt
és kiszabadítom őket

azt mondtad az eső Isten bűnbocsánata
egy zápor mindent lemos rólunk

ahogy esni kezdett kiszaladtam
elterültem a járdán
hallgattam a földhöz csapódó esőcseppek sikolyát
a beton a vizek pokla

ledobom magamról az átázott rétegeket
imádkozni kezdek

Ő is
reményt hazudik a bordáim közé
hogyan elhiggyem
nem elveszni küldött le ide

még egy kakaót

előttem zárul be a játszóház ajtaja, lassítok lépteimen.
nem szabad elsielni, de már késő.
uram, kérlek, fogd meg a kezem, maradjunk kicsit így.
emlékszel, amikor kértelek, bocsásd
meg, hogy elloptam a babacipőt az oviból?
és amikor eltörtem a higanyos lázmérőt?
vagy amikor kakamiciket kentem az ágy mögé?
uram, köszönöm, hogy megtartottad titkaim.

anya, kérlek, hadd játszak, csak még egy fél órát.
idén vegyünk le néhány gyertyát a tortáról.
este olvass mesét és maradj velem, amíg elalszom.
töltsünk kakaót a halas cumisüvegbe,
ígérem, megvárom, amíg kihűl.
még nem lehet túl késő,
még égnek a gyertyák, kívánhatok, még nem vagyok túl nagy.
kíváncsi vagy, anya, idén mit kívánok?
szorít a mellkasom,
a hangosan kimondott kívánságok nem válnak valóra.
uram, emlékszel, amikor mindenért más volt a hibás?
anya, miért nem neveltél lassabban?

RÁZMÁN ATTILA BOTOND

Pannon-tenger 2.0

A napok ahogy telnek
és semmitmond a csend,
újra ébredneznék,
de bennem árny dereng.

Mert csápja lett a Szónak,
ki nem mondanám;
süllyed már a csónak,
s én egy gondolán

evezek a Ködben,
de vörös már a hab
és meredten lebegnek
a fake aranyhalak.

Szenny, romok a parton...
A tsunami után
ennyit hagyott nekem
a gyilkos óceán.

Emlékszem a Fényre
a vibráló utcákon,
az éj ha leszállt végre,
és megébredt az álom.

És emlékszem a Bűnre,
a fény szmogfiltert kapott...

Megítélhetetlen.
A metropolisz halott.

...a fák gyereket vártak;
a hiphop papok váltak;
nagy bánata volt
a cinegemaárnak.

És akkor jött az ünnep.
A fair play elhallgatott.
A parti-lázban égő
popor szikrát kapott.

Placebo-szamár
ült a nagy tömeg.
Szegény pára lába
meg-megremegett.

És remegett a föld is...
Megingtak a falak...
És röhögött az ég,
hogy a nép hány százfele szaladt.

És akkor jött a hullám...
Mint legóvárakat,
a poliszt úgy rombolta
le az áradat.

Akkor jöttem rá, hogy
hallották az imám...
A pusztítást, mit kértem,
meg is kaptam simán...

Már nem kell menekülnöm,
nincs miért szégyenkezniem,
nem kell panaszkodnom,
nem kell kételkednem.

Szárnya lesz a Szónak...
De sártenger a hazám.
Lopott gondolatammal
kutatok új után.

Visszanézek egyszer.
A parton szingli fa áll.
Jó fából faragták,
nem fog rajta a halál.

Idő ül egy ágán,
a szélben imbolyog;
nézd a Halott várost
és lásd a lábnyomod.

Claudiu Komartin 1983-ban született Bukarestben. Költő, műfordító, a *Poesis International* folyóirat főszerkesztője, több fontos díj kitüntetéttje, 7 verseskötet szerzője, kötetek jelentek meg német, szerb, török és bolgár fordításban is. Itt közölt versei a 2021-ben *Autoportret in flama de sudură* (Max Blecher) címmel megjelent kötetből valók.

Csorvási Noémi 18 éves, Marosszentgyörgyön él és a Bolyai Farkas Elméleti Líceumban tanul. Szövegei többek közt jelentek meg már a *Műút* portálon, a *Nincs Online*

folyóiratnál, a *BárkaOnline*-on és *Látó* folyóiratban. A *Helikon Amit nem lát a webkamera* címmel meghirdetett pályázatának különdíjasa.

Kacsó Sarolta 2004-ben született Székelyudvarhelyen. Jelenleg a Tamási Áron Gimnázium tanulója. A *Helikon Amit nem lát a webkamera* címmel meghirdetett pályázatának különdíjasa.

Lukács Boglárka 2002-ben született Székelyudvarhelyen. Idén végzett a székelyud-

varhelyi Dr. Palló Imre Művészeti Líceumban. A *Helikon Amit nem lát a webkamera* címmel meghirdetett pályázatának különdíjasa.

Rázmán Attila Botond 2004-ben született Nagyváradon. Jelenleg az Ady Endre Elméleti Líceum tizedik osztályos diákja természettudomány szakon. Emellett a nagyváradi Mock Surprise alternatív rock zenekar dobosa és dalszövegírója. A *Helikon Amit nem lát a webkamera* címmel meghirdetett pályázatának különdíjasa.

NAZARIJ NAZAROV

A vacok

У будці

szerettük volna megsimogatni
de nem mertünk hozzáérni
féltünk hogy ránk mordul vagy megharap

veszélyesnek és vadnak tűnik
gyanakvón néz ránk és nem fogadja el
az édességet amit neki hoztunk
a fotel karján szótlanul élezi körmeit

magához enged de bizalmatlan marad
puhára áztatott kenyérrel közelítünk
és mindenesetre valami nehezét is
kezünkben tartunk

ő pedig halkan dúdolgat és egy régi fényképet néz
menyasszonyi ruhában áll a megboldogult nagypapa mellett

Nazarij Nazarov 1990-ben született a Korpivnickijhez (korábban Kirovohrád) közeli Sztepove községben. A Kijevi-Mohila Akadémia befejezése után a Tarasz Sevcenko Nemzeti Egyetem Filológiai Intézetében doktorált. Tanított a görög Thesszalóniki Arisztotelész Egyetemen, a filológiai tudományok kandidátusa. Verseskötetei: *Menekülés Babilonból* (2006), *Lampadophor* (2008).

tarka vendégsereg előtt
szüleik pedig esernyőt tartanak följük
mert ősz van

a kép szélén az ól sarka látható

Névtelen

Без назви

A régmúltban a dolgok ritkán kaptak nevet
Sokuk az enyészeté lett anélkül hogy elnevezték volna
És a vadak többsége is névtelen volt

Az állatot könnyebb elejteni mint megnevezni
Ha meg is tennéd ugyan mihez kezdenél a nevesített vaddal
Mégis kinek kell ilyesfajta hivalkodás
A nevesített vad ehetetlen és bőre is haszontalan
Úgyis alig van elegendő név a ház körül
Asszonyod majd lármát csap
Itthon még most sincs neve minden tárgynak
Te pedig az erdőt járva pazarolod a neveket
Mi lesz ha gyermekünk születik
És a házban egyetlen név vagy tulajdonnév sem marad
Ágynak esik ahogy a legkisebbel is történt
Akkor aztán várhatunk míg elpatkol egy rokon
És megkaphatja az ő nevét

Vagy világra jön és vadállat lesz belőle
Szőrös és névtelen bestia

MARCSÁK GERGELY fordítása

WIRTH IMRE

A név kátyú, vaddisznódagonya, omladék, szerelem – 19.

Mikor meghaltam, ragyogott az ég.
Életemben mindig is kerestem a nézőpontokat, a sárguló diófalevél erezetén át lesve a természet irgalmatlan működését, a biológiai rácsszerkezetek visszafordíthatatlan bomlásának magától értetődését. Kisgyerekkortól figyeltem, reszketve a halálfélelemtől, a fényben úszó jeleket a szakadatlan gondolkodás roncstelepén, ahogy a korhadó Zeppelinek karácsonyfadíszként robbannak apró szilánkokra anyagkás gyertyafényben.

Énekel mindenki az árnyakkal teli napaliban, és én hallom, hogy nem a parketta recseg ünnepi imbolgásunk ritmusára, hanem millió csont nyöszörög a mélyben, monoton, sírós dallamokkal kifejezve sóvárgásuk társaságunk iránt.

Tudom, hogy nem tehetek úgy, mintha nem érezném nyirkos, hűvös közelségük reggel a forró citromos-mézes teában, este az izzó kályhamélyből ki-kipattanó szikrákkal együtt táncoló sült alma illatában, éjjel a terített asztal porcelán magányában. Velük fekszem ágyba, di-deregve és imádkozva értük, és velük álmodom magam reggelig, mikor a lavórból langyos vízcseppeket dörzsölök szemem sarkába.

Hideg konyhakövön szaladok aztán az ajtóhoz, hogy lássam, milyen az, amikor ellep minket a mindenség, milyen lehet

nekik odalent, milyen lehet holtan nyöszörögni, mindhiába.

A tömött, piheszerű csöndben hókristályok súrlódnak össze, és hosszasan sustorognak a mennyei fehérségről, ami végre elfedi a sárvilágot. Órákig állok az ajtóban mozdulatlan, míg a kétméteres hófalba alagutakat kezdenek ásni a szomszédok apámmal, és én is kilépek a fehér derengésbe, karácsony másnapján.

De nem az alagútba mentem, hanem elindultam a kert közepe felé.

Szétnyílt előtte a hó, mintha függőnyt húzott volna el könnyedén egy kéz? Milliós csont gyötrődő melege olvasztott boltíves utat számára, aki monoton dallamot dűnnyögve lépkedett mezítláb, hálóingben a kanálisig?

Álmodtam volna, hogy macskánk, a fekete kandúr feküdt a lefolyórácshoz fagyva, és ő énekelt egyre hangosabban, ahogy közeledtem, és jeges bajusza pengett hozzá szüntelen, mintha a templomban orgonázott volna egyre kétségbeesetten valaki, aki még sohasem zenélt?

Talán akkor még nem haltam meg, legalábbis sokáig feküdtem egy ágyban, és olyan forró voltam, hogy aki közel hajolt hozzám, annak elpárologtak a szeméből a könnycseppek. A plafonra vetítették, mert mozdulnom se lehetett, Minótauros és Orpheusz történeteit. Halkan olvasták a

képsorokhoz írt rövid szövegeket, amiket csak az imádkozás szakított meg, de mozdulatlan szájjal kértem, hogy olvassák tovább, mert elviselhetetlen a macskámból áradó fájdalom, és olvasták tovább, szakadatlan, a szörnyeteg labirintusában Ariadnéról és a szerelmét a halálból megszabadítani nem tudó Orpheuszról a jövőmet, sorsomat, ha létezik ilyesmi, és nem csak az égre vetít szórakozásból, vagy egy nagybeteg istennek, diafilmet rólam, egy még nagyobb, láthatatlan nem létező.

Karácsony, aztán szilveszter éj, a szobában mindenhol színes serpentinek, lampionok lógnak, áhítattal suttozják, hogy egy úrhajó kering a Hold körül, pezsgősdugók robbannak a havas udvaron, csókolom, integetnek a magasba, rettenetes egy év volt, de túlélünk mindent, koccintanak és ölelkeznek, és én fekszem az ágyban, félálomban élet és halál között, Ariadné kezét fogva egy behavazott szívkamrában.

Nem tudom, de mikor meghaltam, ragyogott az ég.

Nem hittem volna, és most itt van, amit mindig is kerestem, az emlékek szertelen áradása.

Hogy léteznek halálesetben is jelzők.

Hogy tovább mondhatom annál, mint amit az agy az utolsó pillanatban öröklétnek, végtelennek hív.

1984. július 14-én, a Bastille ostromának százkilencvenötödik évfordulóján, egy Bois de Boulogne-i kempingben W. Imre reggel nyolc felé ébredt kényszerű hálótársa, egy ketrecbe zárt, sárgás szőrű macska nyávogására. A jeles napon a macska a ketrecből, ő egy másfajta, sokkal testhezálóbb, saját börtönből szabadul majd.

SZÁRAZ MIKLÓS
GYÖRGY

Canetti – Káprázat

Biztosan akadnak, akik unják, abba hagyják, leteszik, és vannak olyanok is, akik szinte falják, már a háromszázadik oldalnál attól rettegnek, hogy egyszer majd véget ér, és akkor mi lesz, vége a világnak is. Sokan a világirodalom egyik legfontosabb könyvének mondják. Igazi regénynek. Fikciónak, amiből semmi sem igaz, aztán valahogy mégis minden sora igazzá lesz.

Szeretem, ha a kritikus, a recenzens, a művet ajánló leteszi a garast, színt vall, elárulja, tetszik vagy nem tetszik neki a vizsgált mű. Így hát én sem beszélek mellé, nyomban leszögezem, hogy Canetti regényét jó könyvnek tartom. Nagyon jónak.

A regényről egyelőre ennyit. Különben is a könyv csak ürügy, hogy az írójáról beszélhessek.

Elias Canetti a Duna partján született a román Giurgiával szemben, a bolgár Ruszében, török alattvalóként spanyol zsidónak. Osztrák–német írónak tartjuk, holott Bécsben kevesebbet élt, mint egyebütt, például Manchesterben, Zürichben, Párizsban, majd Ausztria hitleri Németország általi bekebelezése után ismét Angliában. A magát olykor „németül fogalmazó spanyol író”-nak nevező Canetti úgy emlékszik vissza kisgyermekkorának színterére, mint egy színes, élettel teli nagyvásárra, a pezsdülő, földi édenkertre. „Aligha sikerülhet képet adnom ruszcsuki gyermekéveim színességéről, gyönyörűségeiről és félelmeiről. Minden, amit később átéltem, egyszer már megtörtént velem Ruszcsukban.”

RÁOLVASÁS

1905-ben, amikor Canetti született, a bolgár kikötőváros, lent az Al-Dunánál, Romániával szemközt, még a török birodalom része volt. „A világ többi részét ott Európának nevezték, és ha valaki felhajózott a Dunán Bécsbe, azt mondták, Európába megy. Európa ott kezdődött, ahol a török birodalom végződött hajdan.” Törökök, délszlávok, görögök, albánok, örmények, cigányok, románok, oroszok, magyarok éltek itt együtt. És persze zsidók. *Spaniolik*, vagyis *ladinó* zsidók, azaz szefárdok, a Spanyolországból 1492-ben elűzöttek leszármazottai, akik négyszáz esztendő elteltével is megőrizték nyelvüket. „Az a spanyol nyelv – írja Canetti –, amelyet egymás közt használtak, a kikötésük óta eltelt évszázadok során vajmi keveset változott.”

Spanyolok a Duna partján. Spanyol zsidók, akikről 1970 körül azt írja Javier Pérez Pellon, hogy „a fájdalmas kiűzés után öt évszázaddal is Andalúzia ételeinek gőze száll a fazekaikból”.

Ezeknek a szefárd zsidóknak az ősei valamikor a Krisztus születése utáni VIII. és IX. század körül kerekedtek fel a Szentföldről. Kifinomult arab kalmárokkal, szent tanítókkal és aszkéta hittérítőkkal, durva berber rablókkal együtt vándoroltak Észak-Afrika partjai mentén. Kalózzokkal, szicíliai és föníciai kereskedőkkel, távoli városokban diadalmas költői párbajra készülő *szúfi* költőkkel, engedelmes zarándokokkal együtt szálltak a ringó hajókra. Híres orvosokkal, egyiptomi és arabiai tudós csillagászokkal, kalandos kedvű iparosokkal vitorláztak át a tengeren, hogy megérkezzenek a mór Sevilleba, Córdobaba, Granadába, Algecirasba, Rondába, ahol letelepedtek, és azt hitték, meglették otthonukat. Tévedtek. Fél évezred múltán a Kolumbusz Kristófot és hajóit India felfedezésére indító Katolikus Királyok, Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella tovább űzték őket. A keresztény Hispániából kiakolbóltott spanyol nyelvű zsidóknak a többsége Törökországban lett menedékre, s tagadhatatlanul az Oszmán Birodalom egyik legtehetségesebb, legvagyonosabb rétegévé lett.

A szefárdoknak, a spanyol zsidóknak jól ment a soruk a törökök alatt, írja Canetti, jobban, mint a balkáni keresztény szlávoknak. De mert sok volt köztük a jó módú kereskedőember, az új bolgár kormányzat is igyekezett jó viszonyt teremteni velük.

Színes, tarka világ volt ez; főként a mindenre amúgy is rácsodálkozó gyerekeknek. Bolgár és román cselédlányszó vámpírmesei, örmény és görög kereskedők medve- és farkaskalandjai, albán és szerb orvvadászok csempészhistóriái, vérfagyasztó hírek múltba vesző eredetű vérbosszúkról. Kikötői szibongás, az arany- és ezüstművek portékáinak csillogása a bazár zsúfolt sikátoráiban, müezzín üvöltése a mecsetek felett. Római és görögkatolikus templomok, a tömjén köhöggető, súlyos barna felhőiben és az óarany gyertyafényben úszó görögkeletiek, zsinagógák, örmény püspöki székesegyház. Szánkózás a Duna jegén át Romániába. Fenyő- és gyomorke-serű illatú karlsbadi telek. Nyaralások a magyarországi Herkulesfürdőn és Brassóban. A bécsi Burgtheater pompás előadásai. És mennyi nyelv! Bolgár, szerb, török, orosz, román, magyar, német, cigány. De az első gyermekdalok és mondókák – „Manzánicas, coloradas, las que vienen de Stambul” (Pici piros almák, Sztambulból jönnek...) – mind spanyolok. „Korai gyermekéveim minden eseménye spanyolul vagy bolgárral zajlott le – írja Canetti. – Később nagyrészt németre fordultak át bennem. Csak a különösen drámai események, talán csak az emberölés meg a gyilkosság és a hasonló szörnyűségek maradtak meg spanyol nyelven, de ezek aztán nagyon pontosan és kitörölhetetlenül.”

Szeretném azt hinni, hogy ahol ennyi náció, nyelv, vallás és kultúra keveredik, az csakis csodálatos vidék, földi Paradicsom lehet. Úgy vélem, vannak kivételes pillanatok az emberiség történetében, amikor némely helyen ugrásszerűen megváltozik az élet minősége, és visszapillantva úgy érezzük, akkor és ott az ég is felragyogott. Ez, a téli szürkéséget nem ismerő mediterrán kék ég boltosodik a

képzeletemben a kelta-római Aquincum és Pannónia provincia fölé. Éppen ilyenek, a napfény és a kultúra világosságában fürdőző szigetnek látom a normannok Szicíliai Királyságát, mely a XI. században a pogány viking, a mohamedán-arab és a görög-bizánci kultúra elemeit ötvözve virágzott fel alig egy köpésre Itália köldöke, a latin Róma alatt. És persze ilyenek látom János Zsigmond XVI. század közepi, négy vallást elfogadó magyar–szász–román Erdélyét, mely a reneszánsz, a keresztény ortodoxia, a protestantizmus meg a Habsburg–német és muzulmán–török nagyhatalom határain egyensúlyozva létezett. Végül ugyanide sorolom az Ibériai-félsziget egyik legfényesebb időszakát, a kelta, föníciai, görög, pun és római alapokon feltámadó mór-zsidó-keltibér Andalúzia néhány tündöklő évszázadát is. Córdoba és Granadát, ahonnan Elias Canetti ősei elindultak Ruszcsuk felé.

Nem szívesen mondanám azt, hogy az osztrák–spanyol–zsidó író életműve nem érthető az életrajz és a história fentebb vázolt tényeinek ismerete nélkül. Azt viszont megkockáztatom, hogy ezek sokat segíthetnek az írói szándék maradéktalan megértésében. Az először 1935-ben kiadott *Káprázat* olyan mű, mely először vagy utószó, fordítói magyarázat és korrajz nélkül is élmény, magáért beszél, megállja a helyét. Ha nem idegenkednék a szótól, talán azt írnám: ma is modern. Inkább úgy fogalmazok: remekmű. És mint ilyen, örökérvényű. Értenék a Canetti előtt született emberek, és érthetik azok is, akik ma születnek. Meglep, hogy sem Babits, sem Szerb Antal nem figyelt fel rá. Főhőse egy tudós, egy nyelv és irodalom professzor, aki senkit és semmit nem imád, csak a könyveket, és aki hatalmas könyvtára szerzetesi barlangmagányában él, egészen addig, míg...

A regény főhőse, a káprázatokban élő tudós nem érti a világot. Canetti egész életműve is helykeresés, ahogy minden valamire való művészé az. *Káprázat*. Mint a létezés.

KENÉZ FERENC

Tükörvilágok 4.

Árkossy Mester
(elmaradt) köszöntője

Idén nem volt
felköszöntés,
most pótolom,
reformmódra:

nyakunkon a
libaszezon,
hadd jöjjön egy
libanóta.

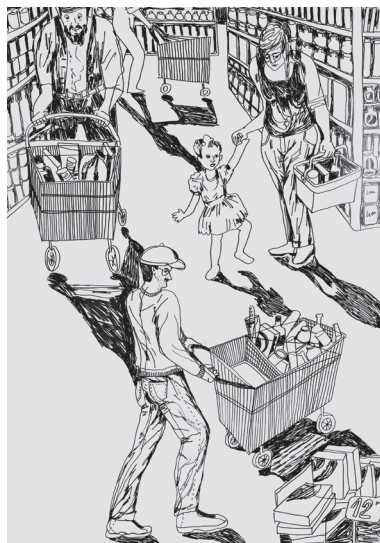
Érintettek
számát nyomban
emelem két
libanyakkal,

hisz előttünk
pár kanyarral
két barátunk
is lúdtalpal:

Köntös-Szabó
s Szabó Pista,
hízik ám a
szárnyas-lista,

(hisz egyik sem
Massza-Pista!),

egyként billent
libaszárnyunk,
szíre-szóra
ha megálltunk,

s nem is lőrébb
egy se nálunk,
„egyforma”a
libamájunk!

Büszkélkedtünk
szárnyas óllal,
ám csak írtunk
libatollal,

csak írtunk és
nem repültünk,

zajt vertünk, ha
jött az ellen,
gáogtunk a
vihar ellen,

elpennáztunk
a hazával,

ki-ki saját
lúdtollával.

Ám egyszercsak,
gigágá,
elszóktünk mi
világgá,

ha nem talál-
ja föl magát,
elvágják a
liba nyakát,

ha nem repül
ki a rétre,
lesz a napok
papi étke.

Így hát szóltunk
gigá-gigá,
s repültünk
is világgá,

(Ólban lenni
fájt a lába,
égbe menni
nem fájt semmi,)

Nekiszálltunk
a határnak,
álma volt ez
sok libának,

szálltunk tüllel,
szálltunk tollal,
mende-mondás
kanyarokkal,

s szólt a nóta:
gigágá,
eljöttünk mi
világgá.

Az ám, csakhogy
nagy galiba:

beütött a
gigahiba,
megszólalt a
libagiga:

azt az ólat,
régi mezőt,
piros lábst,
piros tetőt,

elfeledni
lehetetlen.

Állunk hát az
utak mentén,
átfú a szél
gatyán-mentén,

ránca szedi
cókókunkat,
vöröslük már
minden kórlap,

s meglehet, a
legvégére
senki sem jut
el az égbe,

s felgáogunk:
gigágá,
Uram, tömjél
hibává,

közönséges
libává!

2021

PAPP-FÜR JÁNOS

térközök

meztelen harangozás a délután. a válladról leomló csendben egyetlen parknyi sóhaj vagyok. rostokló vonat a pad ahol ülsz, észrevétlen száguldasz belőlem egy ismeretlen állomás felé. követhetetlen robogsz, nyikorgó váltók hoznak-visznek-cserélnek, sínjeidről kisiklik a várakozás. lakatlan arcomon megváltozott minden menetrend. érinthetetlen tested-anyagod túl van a hétköznapi csodákon. csak a pad marad, na meg a harangozás. a partra tapadt esti mosolyokat elmossa a víz, letörölöm a homlokomra csapódott vízcseppeket, felhők kúsznak egészen a szemem sarkáig, közöttük úszok egy ismeretlen szív vízszintre vasalt középpontja felé.

történetek

Csigaház várakozás. Bogárkeringő lámpa fény. Maghasadás türelem. Fekete sálat fúj az éjszaka. Barlang homály. Csendharangozás. Levéltánc törekenység. Deszkafegyelem. Vonatfütyty hunyorgás. Fekete sálat fúj az éjszaka. Éles kés érkezés. Metsző figyelem. Dermedt találkozás. Lágymeleg ölelés. Úszó bójaszemek. Fekete sálat fúj az éjszaka. Hánykolódó búcsú csónak. Leesett Hold-nyakék. Fútenger keresés. Lámpabúra homály. Fekete sálat fúj az éjszaka. Kopott cipőtálc évek. Sima kavics ima. Al-

mafa alatt nagymamakacagás. Világítótorony kereszt. Vas szeg mennybemenetel. Fekete sálat fúj az éjszaka. Hintalendület ívek. Fecskeköpke kondenzcsík. Feketelyuk tekintet. Kocsmagravitáció. Végtelen apavarakozás. Fekete sálat fúj az éjszaka. Sportszelet boldogság. Törött virágszál csalódás. Savanyú sörszag szeretet. Fal felé fordulás félálom. Tettetett hasfájás védelem. Görcsroham xanax menekülés. Fekete sálat fúj az éjszaka. Csemperoppanás arc. Ázott bundáskenyér lehetet. Napsárga ébredés. Bányakút szemüreg. Bontott téglafal kötelék. Szakadt köldökzsinór idegek. Gyerektéboly sötétedés. Fekete sálat fúj az éjszaka. Kimeredt nyak fordulás. Vagonsúly a szíveken. Szürke halott kutya tél szaga. Fekete sálat fúj az éjszaka.

visszafordulás

leszáll a köd, csak lassan nyeli el az útszéli fákat. bőröm alá bekúszik az árnyék, nehéz a vérem, akár a higany. fémes íz szám-ban egy esti mese. anya hajába kap a szél, én a sál vagyok, ha vihar lenne, lehet megfojtanám, de inkább ebbe halna bele, minthogy levenné. az utolsó előtti varjú felszáll a szántás közepéről, az utolsónak belőlem kellene felröppennie. nagy, fényes csőr az égen a repülés, a Hold lopott, földre esett dió, megroppan talpam alatt, mint egy véletlen eltaposott csigaház. miután engem is elnyelt a homály, eltapogatózok egy kilométerkőig, szuvas fog egy odvas szájjüregben, de innen már belátható az a kereszteződés, ahol senki nem vár. amikor legutóbb találkoztunk, úgy reszkettem előttem, akár egy felvillanó feszület a remegő szembogárban.

Valami rehab

Herendi Gábor tagadhatatlanul a magyar film „belső fogyasztásra szánt” – tehát nem feltétlenül nemzetközi fesztiválok és díjak, hanem a honi moziforgalmazás és jegyeladások szempontjából fontos – alkotói közül a(z egyik) legmenőbb jelen pillanatban: a *Valami Amerika* lassan klaszszikussá érett a műfaján belül, a *Kincsem* pedig igen előkelő helyet foglal el a rendszerváltás óta moziba került legnézettebb magyar filmek ranglistáján. A *Toxikoma* már csak sötétebb tartalma és komorabb hangvétele miatt sem fogja utolérni egyiküket sem, de még így is lazán az utóbbi két év legsikeresebb magyar filmje lett – már ha az eladott jegyeket nézzük.

Szabó Győző színész 2013-ban adta ki *Toxikoma* című memoárkötetét (alcíme: *Tíz év drogvallomásai*), amiben az akkorra már köztudott és sikeresen leküzdött problémáiról mesél: tudniillik az ezredforduló környékén súlyosan drogfüggő volt. Annyira, hogy amikor Herendi kinézte őt a 2002-es *Valami Amerika* egyik főszerepére, kétséges volt, hogy végig tudja-e egyáltalán csinálni a forgatást. Ezért a rendező rábízta a feltörekvő hírességnek számító színészt egy feltörekvő hírességnek számító orvosra, dr. Csernus Imrére, aki végül „lehozta” őt a szerről (meg is idéződik a szereplőválogatás mozzanata egy fél snitt erejéig a filmben, amikor a színész az elvonón a forgatókönyvet böngészteti). Csakhogy aki már olvasott-látott drognaplót-droghímet, az sejtheti, hogy a leszokás egyáltalán nem sétahajókázás. Mondhatni minden drámai alapfeltétel adott egy erős filmhez: megmászhatatlan akadályok gördülnek a főhős elé, aki a drogmórbán még csak ezen akadályok pontos méretét sem sejt. Pláne, ha intravénás heroinról van szó, aminél erősebb függőséget talán semmi sem okoz. Nem is volt kérdéses, hogy maga Hernádi rendezze-e meg a *Toxikoma*-filmet, már csak azt kellett kitalálni, hogy ki játssza a színészt – amennyire hálás feladat ugyanis (Amerikában nagyon szeretnek ilyesmiért Oscart osztogatni), annyira nehéz is. Szerencsére nem a maximális fizikai hasonlóságot erőltették, inkább a színészt mozgató energiákat és feszültséget próbálták megtalálni.

És sikerült is: Molnár Áronról tényleg elhisszük, hogy „rálépne az alvó tigris farkára”. Nem olyasvalakinek tűnik, akivel érdemes kikezdeni. Már-már parodisztikusan macsó alfahím – ebből is látszik, hogy önéletrajzi írásból készült a forgatókönyv –, minden pillantása, mozgása kihívó, kakaskodó, fizikailag agresszív. Vele szemben Csernus doki viszont inkább lelki értelemben agresszív. Enervált, le-

kezelő, már-már pökhendi, a maga szemétdombján ő a kakas (az ezredforduló lipótmezei OPNI-ja – az azóta megszűnt Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet – néha konkrétan szemétdombra emlékeztet pattogzó falfestésével, divatjamúlt, leszanált bútoraival). Ha Molnár Áron energikusan hozza a még kábszer-mámorban is villogó szemű színész figuráját, akkor a marosvásárhelyi Bányai Kelemen Barna tökéletesen rá tud tromfolni az arrogáns doki bőrébe bújva. Kettőjük játéka miatt marad emlékezetes a film, életet visznek a pszichológiailag nem eléggé kifejtett rivalizálásba, ami az orvos és páciense között szikrázik.

Amikor azt írom, hogy pszichológiailag nem eléggé kifejtett, még eufemizálok is kicsit. Csernus doki konfrontatív, energvált stílusáról sokan mondják, hogy alapvető fontosságú a leszoktató gyógymód folyamán, ám a filmből sajnos egyebet nem igazán tudunk meg híres-hírhedt módszeréről. A *Toxikoma* a végtelenségig leegyszerűsítve mutatja be ezt a detox-folyamatot: egy hajcsárterápia, amihez elég, ha az orvos következetesen keménykedik a pácienssel. Ugyan a függőség fizikailag, kívülről ábrázolható aspektusai erős képekben jelennek meg (a film eleji szarban-hányásban vergődéstől kezdve a drog okozta látomásos CGI-szüleményeiig), a lelki folyamatokat sokkal gyengébben sikerült megírni és vászonra vinni. Persze, többé-kevésbé kiderül, hogy mindkét erőteljes személyiségben érző szív dobog (hiszen Szabó Győző igazából a kislánya miatt iratkozik be az elvonóra), Csernus doki igazi motivációi viszont ott maradnak, ahol vannak: az emberi lélek mély bugyraiban, mintha az alkotók meg sem próbálták volna kibányászni. Mintha elég lenne a nézőnek annyi magyarázat a gyógyulás folyamatáról, hogy egy kis versengés és szerelmi háromszög (melynek tárgya Török-Illyés Orsolya karaktere) ébreszti rá mindkét férfit a felelősségtudatra. Egyikükből sem mertek igazán antipatikussá karaktert faragni.

Adja magát a párhuzam a 2000-es évek elejének „nemzedéki közérzetfilmjével”, a skót *Trainspotting*gal. Nemcsak a korszak és a főszereplő fizikai hasonlósága (no meg az első, lepukkant végében zajló „belövés”-jelenet) miatt, hanem a „bejárt poklok” miatt is. Ám a *Toxikoma* aluteltjesít, a filmbéli Győzőnek nem lesz igazi pokoljárása – ez magyarázható azzal is, hogy nem akartak a kelleténél nagyobb drámai túlzással élni az alkotók, hiszen mégiscsak életrajzi alapanyagról van szó. A főhős végig jó fizikai kondícióban marad, és egy-két testi szenvedés jelenetet leszámítva olyan istenigazából mintha nem is kínlódna (nem bagatellizálni akarom Szabó Győző szenvedését, de a *Trainspotting* Rentonjához képest úgymond jól járt, legalábbis a film szerint). A másik szembeötlő különbség az, hogy Szabó Győző egyedül van, nem veszik körül drogos „barátok” (épp a címbéli komák, ugyebár) – így pedig a környezet bemutatása is elmarad, a film meg sem próbál kinnebb tekinteni, megmarad az egyszerű, erősen megszűrt személyes történet szintjén, pedig tanulságos lehetett volna legalább utalások szintjén képet kapni az ezredfordulós Budapest drogos szcénájának jellegéről, méretéről, működéséről.

Mindezek ellenére egyáltalán nem nézhetetlen film a *Toxikoma*: Herendi jó ritmusérzéssel mesél, nagyszerűen épít fel jeleneteket, és a két főszereplő is brillírozik. Ám a katarzishoz, a megtisztuláshoz igazi mocskok kellett volna, Herendi *mid-cult*-státuszra kacsingató alkotása viszont megmarad a közönségfilm biztonságos mezsgyéin.

Toxikoma, színes magyar film, 124 perc, 2021. **Rendező:** Herendi Gábor. **Forgatókönyvíró:** Bárány Márton, Gergely Dorka. **Zene:** Hrutka Róbert. **Operatőr:** Szatmári Péter. **Vágó:** Király István. **Szereplők:** Molnár Áron, Bányai Kelemen Barna, Török-Illyés Orsolya, Sodró Eliza, Rainer-Micsinyei Nóra, Mészáros Piroska, Gáspár Tibor.

Felejtéshozó Alois és a kommunikációs rövidzáratok

Az utolsó ötven méteren „sikerült” kiválasztanom az idén virtuálisra kalibrált, november 6–14. között zajló Országos Színházi Fesztivál (FNT) talán legdepresszívebb előadását, amelynek középpontjában egy degeneratív betegség lefolyásának bemutatása állt.

Tudtam, miről szól majd a produkció, mégsem egy eleve elrendelt tragédia életérzésével ültem laptophoz, mert az előadásfelvétel elé szerkesztett, a fesztiváli jingle-t viccesen, ironikusan éneklő Ada Milea ezt eleve lehetetlenné tette. Arról dalolt, hogy bár nem szívjuk ugyanannak a színházteremnek a levegőjét, de megnézhetjük, újranezhetjük a fesztiváli programba foglalt előadásokat... „Tényleg nagy előny ez...” – gondoltam Brassóban, egy konyhaasztal mellett, amelyen a színházi élményfogyasztásra előkészített laptop feküdt a maga kéllehetetlen „színházatlanságával”. „Na, de legalább láthatom Kató Emőke egy fárasztó munkanapom végén...” – folytattam a gondolatot, mintegy belefoglalva az így nézhető produkciók egyetlen előnyét is: meg lehet spórolni az előzetes készülődést és egyéb logisztikai bravúrokat. Örök kérdés: jó-e, ha az online közvetítések a kecsegtető kényelem álságos maszkja alatt gyakorlatilag megszoktatnak a színházba járásról?! Átlagosan csupán a második nézői gondolat szokott lenni az, hogy a közvetlen tapasztalatot és jelenlétet semmi nem helyettesítheti, még a legfejlettebb és legpompázatosabb közvetítési technika sem...

THEÁTRUM

Nem volt ez másként a kolozsvári *Reactor* produkciója esetén sem, hiszen bármennyire könnyű volt a kétszereplős történetre összpontosítani, még egy ennyire fajsúlyos téma esetén is, amely tragikumával átsüt a képernyőn, hiányzott az, hogy láthassam élőben a szereplők verítékét, elcsípjek egy-egy olyan rezdülést akár két arcon is egyidőben, amire a kamera nem annyira érzékeny.

A kolozsvári produkció Nagy Eszterének ilyen körülmények között óhatatlanul és szándék nélkül is „meg kell méreteznie”, mondjuk, Alice Howlanddal (nagy filmélményem volt 2014-ben az Alzheimer-témát taglaló *Still Alice*), Kató Emőke pedig ugyancsak mindenféle tervezettség nélkül Julianne More valamiféle „kihívójává” vált. És ez nem történhetett volna meg, ha az Ada Milea-dalban is szereplő színházteremben szívtuk volna – megpecsételt nézői sorsközösségben – a drámaiság kitapintható egyazon színházi levegőjét. De mivel nem szeretem (csak elkerülhetetlen helyzetben művelem) akár két színházi előadás összehasonlítását sem, itt is pusztán illusztrálni akartam, hogy a műszaki feltételeknek betudható műfajváltás a szemléletmód mennyire váratlan horizontjait nyitja meg.

Sokat segít, hogy ez a számos tekintetben letaglózó téma – a rejtélyes és könyörtelen Alzheimer-kór – hazai mederbe ágyazott: egy közkedvelt magyar színésznő, Nagy Eszter, és román fia, a multik világában mozgó Cristi közös tragédiája bontakozik ki szemünk előtt Cosmin Stănilă szemléletesen és jó drámai strukturáló érzékkel megírt színpadi duettjében. Ha csak ennyit mesélünk el a történetből, már akkor is sejthető, hogy a degeneratív kór érzéketlen parabolája lehet a magyar–román viszony kommunikációs ívének, amelyben benne vannak az uralkodó nyelvnek tett engedmények, az alkalmazkodás kényszere, a külső hatásra mintegy „természetellenesen” felülkerekedő „kisebb” nyelv és az egymás meg nem értése, majd a teljes némaság is, ami gyakorlatilag a kór utolsó fázisának jellegzetessége. Hiszen az Alzheimer-kór tünetegyüttese egy ilyenképpen ábrázolást teljesen hitelessé és kisé sem erőltetetté tesz. Ám az előadásban nem alakult minden éppen ennyire kórtani forgatókönyv szerint, és ennek okaira még visszatérek.

Nagyon előnyös a produkcióban az, hogy az anya és fia megrajzolta két karakter nagyon eltér egymástól: a bohém és kitárulkozó színésznő, és a nagyon realista, „kockafej” fia ilyen értelemben is két különböző univerzumot jelenít meg, amely egy betegség miatti kényszerű együttélésre és együttműködésre íteltetett az előadásban. A színészi játékban is különböző „nyelvet” beszél Kató Emőke (aki UNITER-alakításdíjat is kapott ezért a szerepformálásért) és Lucian Teodor Rus, és ez jól tesz a színpadi történetnek, mert teljesen szemléletes, ahogy a két világ találkozásában ott a kényszerűség, csupán a rokon szál tartja össze.

A magyar színésznő anya és román programozó fia közvetlen azután kerül ismét egy fedél alá, amikor az anya első diagnózisa megszületik a korai demenciáról. A helyzetet az átlagnál is fájdalmasabbá teszi, hogy olyan egyént sújt e kór, aki számára kettős tragédiát jelent a tünetként jelentkező emlékezetkihagyás és általában a kognitív funkciók sérülése, illetékeppen a leépülés is rohamosabban következik be, hiszen az ünnepezt színésznő már a betegség jelentkezésének korai fázisában távol kerül a színpadtól és ezáltal élete értelmétől. Cosmin Stănilă drámájának talán legdrámaibb töltete abból adódik, hogy az anya már állapota romlásának kezdetekor arra kéri fiát, hogy aszisztálja vagy legalább egyezzen bele az öngyilkosságába, hiszen ezáltal legalább a fiú szellemi épsége menthető. De ezt a fiú mereven elutasítja – sejthetően a társadalmi kondicionálás hatására. Ahhoz, hogy a végén – egy egész lélektépő kálvária után – végül maga jusson arra a következtetésre, hogy elsősorban anyját „kímélheti” egy ilyen megoldás. De vajon tényleg így van ez? Miután már az emberi méltóság is meghal, „megmentés-e” a fizikai halál, vagy ez csupán akkor lett volna így, ha még kvázi „egészségesen” kerül sor az asszisztált öngyilkosságra, amikor a méltóság még helyel-közzel érintetlen? „Megmenekül-e” végül az anya halálával a fiú, aki szem- és fültanúja volt már anyja leépülésének, ami őt magát súlyosan traumatizálta? A gyermeki-ápolói lelkiismeretünk fontosabb-e a szellemi épségünkénél, és mit kezdünk az előbbivel, ha az utóbbi már foszladozik? ... Fontos kérdések, amelyek egyben az előadás fontos társadalmi szerepére és jelentőségére is rámutatnak.

Jelenet az előadásból

Azonban kétnyelvű nézőként maradt bennem egy bizonyos fokú hiányérzet az előadást követően. Már az előadás színlapján az áll, hogy „román nyelvű előadás angol nyelvű felirattal”, holott ez az információ megítélésben nem egészen pontos. Nyilván, kérdés itt az is (és jó kérdés), hogy a különböző nyelvek hány százalékos jelenléténel, interakciójokor számít kétnyelvűnek egy előadás. Megítélésem szerint a *Reactor* produkciója pontosan a hátramezsgyén mozog, már csak nagyon kevés kellett volna hozzá, és a témában rejlő egyéb potenciálokat is kiaknázhatta volna a már említett kettős jelenség (degeneratív kór/román–magyar kommunikációs jellegzetességek, korlátok bemutatása) javára. Itt azt hiányoltam a leginkább, hogy az alkotók talán nem vizsgálták meg elég alaposan, hogy a „nyelvi játéka” hogyan ívelhető. Maga az a tény, hogy az anya első nyelve a magyar (így kórtani szemléletben talán ez a „tudásburok” sérül a legkésőbb), a fiú pedig alig tud egy-két nagyon felszínes mondatot anyja nyelvén, eléggé erőteljesen kínálkozó lehetőség volt a betegség utolsó előtti (még a teljes elnémulás és közlésképtelenség) fázisának rövidzárlat-szerű bemutatására. Itt jöhetett volna képbe egy magyar anyanyelvű dramaturg, aki pontosan és nem a román anyanyelv szemszögéből felülvizsgálja vagy segíti kibontakozni a „nyelvek játékát” az egyébként letaglózóan lélektépő színpadi történetben.

Kolozsvári Reactor alkotói és kísérleti műhely. *Cosmin Stănilă: Mindazok a dolgok, amiket elvett tőlem Alois (Toate lucrurile pe care mi le-a luat Alois).* Online előadás időpontja: 2021. november 14–16. **Rendező:** Andrei Măjeri. **Szereplők:** Kató Emőke (Eszter), Lucian Teodor Rus (Cristi). **Díszlettervező:** Adrian Balcău. **Video:** Mihai Stanciu. **Fénytechnika:** Cătălin Filip. **Hangtechnika:** Adrian Piciorea.

A feketemunka törvénykönyve

Lövétei Lázár László *Feketemunka* című kötete egy Lövétei Lázár László-idézettel indul: az első fül a szerző egyik interjúválaszából közöl részletet, melyből kiderül, hogy számára „izgalmas volt a kérdés, hogy ezekbe a csontszáraz »riportokba« vajon sikerül-e annyi vért (érzelmet?, lelket?) diktálni, hogy megmozduljanak, és versként kezdjenek viselkedni.” Műfajelméleti mezsgyére lépünk tehát már rögtön a fülszövegben, noha nem elsősorban Lövétei versdefiníciós ismervei mentén – hiszen ha a vers mibenléte tényleg azon múlna, hogy diktálunk-e bele valamennyi vért, akkor nemcsak a vers lenne vers, hanem még némelyik hurka is.

Komolyabban véve a felvetést azonban, a recepciónak érdemes volna számba vennie a felmerülő műfaji kérdéseket is – mi kezdjük talán mégis inkább a tematikai jellegű vizsgálódásnál. A kötet szorosabban vett előképei közt Nagy Koppány Zsolt *A vendégmunkás dalai* című szociografikus önvallomását, Ferenczes István *Didergés* című költeményét, Domonkos István *Kormányel-törésben* és *YU-HU-RAP* című hosszúverseit, Fekete Vince *Fenyő a sivatagba* című tárcanovelláját vagy Tóth Krisztina *Játszódjátok* című novelláját említhetjük. A *Feketemunka*ban pedig már lehetőségünk nyílik arra is, hogy lényegesen koncentráltabban és dimenzionáltabban is megismerhessük a kétkézi vendégmunkások életét.

Még akkor is, ha a versbeszélő nem mindig tartja magát egylényegűnek ezzel a közzeggel. Erről árulkodik, amikor a kötet egyik legerősebb versében, a *Krumplis gulyás* című, enyhén szürreális lírai jelenetében az Első munkás „Lacika” Shakespeare *Macbeth*jéből olvas fel, míg a többiek kutya-konzervből főznének gulyást. Vagy amikor a *De profundis* már szóhasználatával is differenciál: „Te legalább tényleg segédmunkás vagy /Illetve hát idézőjelesen /De csak nagyon idézőjelesen/ Afféle »szakképzetlen anyagmozgató« /Látva a lengéscsillapítókat-fékdobokat /Beugrik a vas-szén diagram /Sikeresen vizsgáztál az egyetemen anyagismeretből differenciál-egyenletekből speciális matematikából”.

A kirekesztettség élménye egy vendégmunkásnál általában akkor jelentkezik masszívan, ha eltérő nyelvi és kulturális közegbe kerül. Domonkos István fent hivatkozott költeményei éppen erről a tapasztalatról, a Svédországba szakadt alkalmi munkás, majd emigráns idegenségérzetéről és annak okairól számolnak be. S bár a határnyitások után keblére ölelő Magyarország romantikus képzete felől olvasva meglepőnek is tűnhetne, de a hazai vendégmunkás-irodalom, élén most már a *Feketemunkával*, nagyon is hasonló tanulmányokat vonultat fel – az úgynevezett anyaországból származóan. Az viszont már a megbélyegzés minősített esete, amikor a *Tizennegyedik vignettában* a határon túlról érkező magyar munkásokat inváziós kártevőkhöz hasonlítják: „Aljamunka ennél is annál is /Gyakorlatilag ingyen /S még volt pofájuk azt mondani /Hogy velünk is ugyanúgy járnak majd /Mint a franciák a harlekinkaticával: /Egy idő után több gondot fogunk okozni /Mint amennyi hasznót hajtunk.”

A hierarchikus kitaszítottság egzisztenciális szinten is jelentkezik: nem nehéz szegénységírodalomként olvasni már a kutya-konzervet evő vendégmunkások történetét sem, ám a szociális nyomorról legintenzívebben a *Fekete munkás* ad számot. A vers mottója Knut Hamsun *Éhség* című regényéből vesz részletet, amelyben az éhező norvég fiatalember kitalál egy nyelv nélküli szót a sötétségre, midőn hatalmába kerítette „a koplalás vidám örülete” (Hajdú Henrik fordítása). „*Feketemunka* lesz tehát a könyv címe /S már csak a szó /Az a Knut Hamsun-féle »igazi szó« »legfeketebb szó« »kegyetlenül fekete szó« kellene /Mert nagyjából tudod már /Mi a bajod” – rögzíti a *Fekete munkás* című vers. A szó megtalálása a kevésbé speciális esetekben a nyelv megtalálását jelenthetné, és itt talán kanyarodjunk vissza a *Feketemunka* fülszövegének tétjéhez: talál-e költői nyelvet a tényanyag?

Ha a könyv egészét tekintjük, akkor arra egy poétikailag szerényen díszített, többször alulstilizált, helyenként stílusidegen nyelv jellemző. A kötet első mottója például rögtön egy szó szerinti törvényi hivatkozás; az első vers, a *Baráber-CV a Magyar Néprajzi Lexikon* vonatkozó szócikkének egy valamelyest átírt változata; A *Törpikében* című darab csaknem felében idéz jogi textust, s valahogy nem érkezünk el a lírai magaslatra akkor sem, mikor végül hexametekbe torkollik a szöveg; a *Filmajánló* és a *Fehér ló* pedig gyakorlatilag újságcikkleiratok. Nem a readymade-ek létjogosultságának megkérdőjelezéséről volna itt szó – nem mindegy azonban, hogy egy-egy ilyen talált szövegnek milyen a kötetben elfoglalt pozíciója. Kétségtől másként viselkedik ugyanis akkor, ha egy többnyire átpoetizált nyelvet használó könyvben okoz kontrasztot, és másként, mikor egy jellemzően depoetizált nyelvet mélyít el.

Ha viszont az általánosításból hátralépünk, akkor azt is észrevesszük, hogy a kötet egyes darabjai egymáshoz képest korántsem annyira egysíkúak nyelvileg, mint ahogyan azt a fentebb írtak sejtetik. A poétikai gázrózsa takarékra állítása pedig tematikai szempontból is indokoltnak látszik, ha történetesen kutyatápot főznek a versben. Erre utal a kötet második, Weöres Sándortól származó mottója is: „S a fekete? /mint tompa csönd közel és messze, /se éneke, se üteme” (*A vak*). Lövétei ellenben igenis legérzékenyebb költői hangján szólal meg több helyütt, s különösen azokban a kitüntetett versekben, melyek az egyéni tragédiákat olyan megrázó letisztultsággal jelenítik meg, akár a korábban említett Domonkos-poémák. A *Kórházablak* alkoholista és öngyilkosságba menekülő Bandija pont olyan lesújtó zárlatot ad a kötetnek, mint az *Elvetélt riport* teljes kilátástalanságában a megélhetésért könyörgő iszákos alakja – minthogy éppen a kötet utolsó két verséről van szó.

Hogy minden dokumentarista törekvésének ellenére mégis beszűrődik a *Feketemunkába* a fikció, annak legárulkodóbb példája *Az utolsó munkás* című vers, melynek már mottója is egyértelműsíti, hogy a szőlőmunkásokról szóló evangéliumbéli példabeszéd

átíratáról van szó. Arról pedig, hogy egyúttal Petri-parafrazist is olvasunk, a szerző értesít minket egyik interjújában, s hát a kezdő sorok is ugyanerről tanúskodnak: „Szokványos nap volt /Fizetsz valamit?!” Különös az együttállás: mintha a bibliai szőlőmunkásoknak és a *Hogy elérjek a napsütötte sávig* című vers megszólalójának közös pontja abban a tanításban képződne meg, mely szerint megtisztulni sosem késő.

A *Feketemunkás* végkifejletében viszont, mint láthattuk, nem érkezik el a katarzis. Olvasóként lent maradunk a Petri-féle pince mélyén, az alkalmi prostituált társaságában, akinek „profi kurva” alteregója nem véletlenül jelenik meg a *Tizennegyedik vignettában* sem: prostituálja magát a feketemunkás is, hiszen pénzért vállalja a megalázottságot, a társadalomból való kirekesztettséget. Ráadásul, akár a kéjnök, havonta néhány napot ő sem dolgozhat, előbb oda-vissza át kell lépnie a határt a friss pecsétért. Erre utal a kötet alcíme (*Egy hónap*), huszonhat számozott és huszonhat címes, valamint három „hazaérkező” versből álló szerkezete, illetve telepecsételt útlevelet ábrázoló borítója is.

A *Feketemunka* darabjait a nonfikcionalitás hangsúlyozása miatt lehetne akár riportverseknek is hívni, bár a különböző neven hivatkozott versbeszélők mentén a szerepvers vagy helyzetlíra megjelölést is használhatnánk. És még az is megeshet, hogy akkor járnánk a legközelebb az igazsághoz, ha mégis szintiszta alanyi költészetként könyvelnénk el. Hiszen – minden távolságtartó gesztus ellenére – az övével vállalt sorsközösség s így végeredményben az artikuláció hitelessége messzemenően alanyivá teszik a megszólalót. Igen, minden bizonynyal alanyi költészettel van dolgunk: a versek mögött húzódó megéltség és az abból fakadó személyesség, az érzelmi gazdagság és a líraanyag személyes tétje teszik a szociális és esztétikai szempontból is lényegbevágó kérdéseket feltevő *Feketemunkát* az utóbbi tizenöt év legjobb Lövétei Lázár László-kötetévé.

FRIED ISTVÁN

„Baráber-líra” (?)

Kettős problémakörrel szembesül, aki kézbe veszi (merthogy nagyon érdemes kézbe venni) Lövetei Lázár László *Feketemunka* címen közreadott, verseskötekként funkcionálni kívánó, verseskötet formában megjelentetett kötetét. Az első mondat bizonytalankodó fogalmazásában ott rejlik, hogy a vers, a líra, a versbeszéd, a verseskönyv külső és belső jegyei időről időre változnak: mainapság nem egy olyan radikális eltérés állapítható meg részint a kortárs líra egy részéről, részint a valaha éves összefoglaló, seregszemle-számba menő *Szép versek* kötetekről, hogy az olvasóban joggal merül föl: hol lelhetők a versszerűség, az orosz formalistáktól körülírni/körbejárni óhajtott *irodalmisság* határai. A másik kérdéskör, amelybe egy, a jelennél alaposabb, terjedelmesebb értekezés beleütközhet, Lövetei Lázár László költői pályájának megannyi fordulata, mindegyik kötet látványosan eltér az előzőektől, egyre újabb költői tartományokat készült meghódítani a költő, aki már első kötetével jelezte, hogy birtokában van a „mesterség” számos fogásának, technikai-verselési-stiliztikai nehézségekkel kész megküzdeni (a siker reményében). S egy átmeneti, kísérleti szakasz után különféle folyóiratokban kezdtek fölbukkanni a később *Feketemunka* címszó alatt összeállt, a költő eddigi pályájáról még nem ismert híradásmódok egy olyan életvilágról, amelynek mintha semmiféle érintkezése nem lenne azzal, amit akár a Lázár-kötetektől előtűnő „poeticitás”-nak lehetne minősíteni.

kritika

Távolabbról közelítve: nem új fejleménye a „nagyvilág”-nak, egyének, csoportok, néptöredékek kelnek vándorútra, hogy messze környezetüktől megélhetésre leljenek, a „munkabér”-t, a „munkaerő árát” (József Attila) – minthogy otthon képtelenek előteremteni – máshol, külföldön, a rideg idegenben keressék meg. Domonkos István agyonidézett *Kormányeltérésben* verse óta a vendégmunkáslét versbeszedése a magyar (nyelvű) irodalomban is polgárjogot nyert, az idegenbe szakadtak nyelvvesztése immár ismerőssé lett a magyar irodalomban is. Csakhogy Lövetei Lázár László baráberai, vendégmunkásai nem a nyelvterületről vándorolnak ki, nem az újonnan megtanulandó nyelv személyiségfeszítő hatalma ellen kell(ene), hogy felvegyék a harcot. Az erdélyi falvak, Victor Hugo értelmében „nyomorultak”, akik a szegények között is a legszegényebbek, veszik kezükbe a vándorbotot, hogy Szentendre, Leányfalu, a Balaton újjagdagjainak bejelentetlen, alulfizetett,

kizsákmányolt feketemunkásai legyenek. Lövetei Lázár László nem a magyar irodalomban számot tévő hagyománnyal rendelkező szociográfia írása céljából kereste meg, közeli családtagja révén érintettként, a barábereket, nem azért szólaltatta meg őket, hogy röpiratszerű írással döbbsen rá, miféle új rabszolgaság szerveződött a korántsem „legokosabb” „huszonegyedik száz”-ban (Csokonaira utaltam), hanem megkísérelte a majdnem lehetetlent: egy jellegénél fogva költőiséggel sehol nem találkoztatható, kegyetlen, nem költői közreműködés következtében mélyen alulretorizált, szegényes szókincsű, keresetlen, ismétlődő kifejezésekkel élő beszédet rekonstruáljon, hogy innen merítve, helyenként e beszédet szó szerint felhasználva verses híradás szülessék a történelem, a láthatóság alatti életekből, élők beszédéből, akár felhasznált mondataiból, költészettként lehessen elfogadtatni, verses könyvnek érteni, ami első megközelítésben ellenáll minden efféle (költői) szándéknak.

S bár a (szabad)versformába tördelés eleget tesz a külső forma követelményeinek, a mottók párbeszédet kezdeményezhetnek az azokat követő sorokkal, a versben hangsúlyossá lett idézetek, szövegek közötti kapcsolatok, a sorokba rejtett utalások, valamint a beszélgetések anyagának megszerkesztettsége a belső formát közelíti a vers(szerűség)hez, mindez (önmagában) legfeljebb a virtuozitás egy változatával szolgálhat, olvasmányként lehet tanulságos, esetleg megdöbbenítő, figyelemfelhívó, mégsem emelné ki ezt a verseskötetet az éves termésből. A kötet szorosabb értelemben vett *tárgya* kerülhetne az értelmezés középpontjába, kevésbé a megalkotottság, a költészetté alakítás hogyanja. Egyszerűbben: mitől versek? Nem pusztán a baráberok miatt, a kötet huszonhat és egy „pót”-*vignettából* és (fogadjuk el az alább kifejtendő iránti bizalom jegyében) valóban, igazi, nemcsak megdöbbenítő, másképpen költői szólású versekből álló együttest, amely egy állandó feszültséggel rendelkező emberi drámasorozatról készített (nem egyszerűen látélet, hiszen dráma, tehát dinamikus, meglepő fordulatokkal teli, robbanó érzelmeket rejteni kívánó, mégsem mindig tudó) folyamatos tudósítás. Melynek ugyan tárgya a többnyire keserves emberi sors, a sosem észre vett „mélyben élők” (Brecht) hétköznapija, de „tét”-je még csak nem is a túlélésé, hanem a létezésé. Úgy szólnak a megszólaltatottak, úgy idéz „hivatalos” szöveget, beszél el történet és történetdarabokat a szövegek „rendező”-je, közreadója, előbb meghallója és a mottók, a szövegközi utalások segítségével egy tágabb körben szemlélője, hogy a lefokozott életek és sorsok az örök szöveggel, a Bibliával is reflektálhatók legyenek. Ezek a reflexiók nem a többlettudással rendelkező, mert akár (a groteszk, szinte már abszurd hatást megcélzó „dekadens”, „szimbolista”, „antiromantikus”, mégis a maga módján retorizáló) Baudelaire-rel szembesítő szellem-embere versalakító kedvének vannak alárendelve, hanem a megszólaltatottakat a maguk egyediségében, sztereotip reakcióik ellenére is személyiségükben értelmező beszélgetésből

elvonat beszámoló-közvetítői igyekezetéből származnak. A megszólalók lefokozott nyelvei (többes szám) jelzik, hogy sorsukba merülten (József Attila), az önfeladás-tól nem túlságosan távol is olyan létezők, akik a kényszerűségeknek kiszolgáltatottjai ugyan, de megőriznek valamit önmagukból (s ez a *Krumplis gulyás* párbeszédes formában közreadott, négy munkás eltérő beszédformáiban éppen úgy tetten érhető, mint a tulajdonneves címet viselő sorsbeszámolókból).

Az egyes versek vegyesnyelvűsége, a baráber és a közreadó, az emlékből előbukó idézet a „papunk”-tól és a mottók, intertextusok kontrasztja, a ritkábban kitűnő, különféle létezési területeket a gondolatritmusok árján egymás mellé soroló, idézőjelbe tehető „retorizálás” megteremt a pillanatokat, melyekben kimozdul a (vers)beszéd egyhangúságából, egyszólamúságából, és megsejteti egy végletekig eltorzult, nem egyszer hamis képzetektől vezérelt többségeség lehetőségét. A félelmek és elszántságok, a mindenáron munkavállalás és a helyzet kilátástalannak tetsző monotonája, a sorsok egyformaságán áttetsző törekvés az elmondhatóságra (hiszen a közreadónak valamit mondaniok kellene kérdéseire) időnként mintha mégis volna felelet: a kötetzáró szöveg paratextusa Kempis Tamás *Krisztus követéséből* származik) egymásnak feszülnek. Egy ismétlések által tagolt beszéd hangzik föl végkicsengésként: „Lesz majd sztori is”, sőt: „Sztorizunk”, lefordítva, beszámoló, mi történt velem, velünk. Az intelem sem késik: ismétlődik a „Mondd meg nekik”. Kiknek? A kötetben megszólaltatottaknak? feltűnőknek mondja el? Mondja el „mindenkinek” (Karinthy)?

A válasz: a kötetegész. Az a fajta versbeszéd, amely rádöbbsen: a nyelvtől immár nem lehet megfosztódni, mert eleve a vég-sőkig tömörített (nem feltétlenül minden esetben lecsupaszított) nyelv számukra a megszólalás eszköze. Persze, az érintkezésé, a beszámoló is, melyből a közreadó kiragadja a lényeginek tetszőt, és szembesíti a maga kiegészítéseivel, olvasmányai-ból vett és ideillőnek hitt mondataival. Miközben nem a költészet polifóniáját hiszi visszaadni, hanem a létezését, minden létezőét, bármily szókincs, mondatformálás birtokosa. Ebből a párbeszédre hívásból, a baráberok és meghallójuk/meghallgatójuk nyelvi találkozásából bomlik ki a föl-jebb említett dráma, a nyelv, az egyes emberi sorsoké, a 20. században ekképpen élni kényszerülteké. S bár nem összetett bölceleti gondolkodás rejtőzik a szólók mögött, attól még megfogalmazódhat olyan dialógus, amely szembesülésének feszültségét viszi színre, a megszokott „költőiség”-gel mit sem törődve, a „deretorizáló” műalkotásnak nem kevésbé hátat fordítva, ebben a „baráberi” időben és térben is fölfedezi, amiből vers lehet, ami a beszéd meghallója közreműködésével félreérthetetlenül verse kívánkozik.

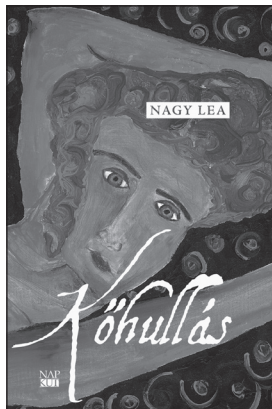
Lövetei Lázár László kötetét pályájának magasba ívelő szakaszából való.

Lövetei Lázár László: *Feketemunka*. Egy hónap. Kalligram, Budapest, 2021.

Atomjainkban ott van a zuhanás

Nagy Lea: *Kőhullás*. Napkút Kiadó, Budapest, 2020.

A *Légörvény* elindított valamit. Mozgást, zuhanást, változást, és egy újabb verseskötetet. Nagy Lea 2020-ban megjelent *Kőhullás* vissza-utal debütökötetére, reflektál rá és folytatja azt. Megőrzi az örvénylés délies temperamentumát, női alakjait, vizeit és madarait. Színeket, hangokat, érzéseket kever a szürrealitás palettáján. Magabiztos, kiforrott stílussal és hanggal egyensúlyoz a különböző művészeti ágak között: szavakkal, ecsetvonásokkal és lüktető ritmusokkal csalogatja közelebb olvasóit. Szemkontaktust keres, majd észrevétlenül fordítja tekintetüket a grafikákról, lírai és prózai alkotásokról az olvasó identitására.

remteni a gyakorlás környezetét, amelyben követhetővé válik a ritmus. Szem előtt kell tartani a célt, hogy helyére kerülhessenek a tartalmak. Ebben segítenek bennünket a kulcsszavakba sűrűsödő verscímek, a támpontokat nyújtó keretek és a gazdag motívumrendszer. A víz, a híd, a hegy, a kalapos ember, a fekete macska és a madár motívumai által feltárhatóvá válnak a változások, viszonyok, a végtelen terek, idők és veszteségek.

A kötet a külső és belső kapcsolatok feltárását célozza meg: a családi, párkapcsolati, baráti viszonyokban mindig meghatározó szerepet töltenek be a visszaható reakciók, testtartások, mozgások. A hétköznapi történések apró részleteit kidolgozó, elemeire szedő, önazonosságra törekvő írások mellett Tandori, Kaffka, József Attila költői hagyományát idéző (alkalmi) versek, továbbá valós társadalmi problémákra reflektáló szövegek is helyet kapnak a kötetben.

Négykezest játszani a halállal

Érsek-Obádovics Mercédesz: *Az angyalok nem sírnak*. Scolar Kiadó, Budapest, 2021.

Van, aki szerint az angyalok nem sírnak. Mások inkább úgy fogalmaznának: az angyalok nem sírhatnak. Mert nem az a dolguk, hanem hogy óvjanak, védjenek, vigyázzanak. Várjanak, hallgassanak, szerezzenek. Azért vannak, hogy mások terheit hurcolják, hogy „kölcsonadják” szárnyaikat és csendben zuhanjanak.

Az *angyalok nem sírnak* kapcsolatok emlékeit tárja fel. A felejtés nem opció. A terekben, gesztusokban, arcvonásokban és paplanrácokban meghúzódó sérelmek egyetlen módon oldódhatnak fel a jelen kifeszített valóságából. Nyelvet kell teremteni, hogy a szavak keresése közben valamiképp feldolgozhatóvá finomodjék az a leírhatatlan fájdalom, amit a viszonzatlan/kiüresedett szerelem hagy maga után. S ahol a szavak nem találják el megfelelően a fény és sötét, test és lélek, nő és férfi, angyal és Isten, ismerős és ismeretlen feloldhatatlan ellentétét, a versek beszélője a sóhajok ritmusára négykezest játszik a magánnyal.

Érsek-Obádovics Mercédesz első verseskötete érzés- és értelemzés, „[sz]álmháború a múlt árnyaival,/lélekszakaadt fogócska önmagunkkal” (*Olyanok voltak*, 53.). Traumák feldolgozása, félelmek tudatosítása, legyőzése, ismétlődő mintázatok felfedezése. Aho-

gyan az élet leírható csupán igékkel, úgy az identitás is feltárható a megfelelő kérdésekkel („Ki vagyok én nélküled?/»Vagyok nélküled?«/»Én nélküled?«/»Nélküled?«”, *Olyanok voltak*, 52.). A hétköznapiakra rátelepszik az el- igekötő (*Éltél*), az én és a Másik kapcsolatát pedig meglepően könnyen átírja a versnyelvben megbúvó játék: „SZERETNI egyet,/Szeretni egymást,/Szeretni egy s más-t,/egyét szeretni,/egymást szeretni/egymásba szeretni,/egymásra szert tenni” (*Szeretni*, 32.).

A víz és szárnyak motívumrendszerébe ágyazódva, az olvasót azonosulásra kényszerítve boncolja magát a lélek. Tragédiák történnek, a bántók továbblépnek, a bántottak maradnak. Halhatatlanságot a szerelemtől, felszabadulást a távolságtól, válaszokat a Teremtőtől, megváltást a haláltól vár az, aki a vágyálmok, valóság és líra metszéspontjában egy társ érkezésében bíz.

SZALLÓ TÜNDE

Kijárási, bejárás

Szöveg: Vincze Ferenc / Rajzoló: Csillag István

MÁRCIUS 1 KEDDAlbin, Levente 2 SZERDALujza, Magor 3 CSÜTÖRTÖKKornélia 4 PÉNTEKAdorján, Kázmér 5 SZOMBATOlivér 6 VASÁRNAPFrigyes 7 HÉTFŐTamás 8 KEDDApolka, Zoltán 9 SZERDAFanni, Franciska 10 CSÜTÖRTÖKIldikó, Olimpia 11 PÉNTEKBors, Szilárd 12 SZOMBATGergely 13 VASÁRNAPAjtony, Krisztián 14 HÉTFŐMatild, Pólika 15 KEDDKristóf, Lukrécia 16 SZERDAHenrietta, Lujza 17 CSÜTÖRTÖKGertrúd, Patrik 18 PÉNTEKSándor, Ede 19 SZOMBATJózsef, Jozefina 20 VASÁRNAPKlaudia, Koppány, Mór 21 HÉTFŐBenedek, Bence 22 KEDDBeáta, Lea 23 SZERDABotond, Emőke 24 CSÜTÖRTÖKGábor 25 PÉNTEKMária 26 SZOMBATEmánuel, Evelin, Lara, Manó 27 VASÁRNAPAlpár, Hajnalka 28 HÉTFŐGedeon, Gida 29 KEDDJónás 30 SZERDAAmadé, Zalán 31 CSÜTÖRTÖKÁrpád, Benó	
ÁPRILIS 1 PÉNTEKHugó 2 SZOMBATAron 3 VASÁRNAPKeresztély 4 HÉTFŐAmbrus, Csaba 5 KEDDHonoráta, Kocsárd 6 SZERDABíborka, Édua 7 CSÜTÖRTÖKÁrmin, Orsolya 8 PÉNTEKDénes, Lídia 9 SZOMBATDömötör 10 VASÁRNAPVirágvasárnapEzékiel, Zsolt 11 HÉTFŐGemma 12 KEDDGyula 13 SZERDAIda 14 CSÜTÖRTÖKTibor, Tiborc 15 PÉNTEKNagypéntekEmese 16 SZOMBATBánk, Győző 17 VASÁRNAPHúsvét 1. n.Rudolf 18 HÉTFŐHúsvét 2. n.Andrea, Ilma 19 KEDDHúsvét 3. n.Emma 20 SZERDATivadar 21 CSÜTÖRTÖKZsombor 22 PÉNTEKCsilla, Noé, Noémi 23 SZOMBATBéla 24 VASÁRNAPGyörgy, Györgyi, Debóra 25 HÉTFŐAjnácska, Csongor, Márk 26 KEDDERvin 27 SZERDATas, Zita 28 CSÜTÖRTÖKValéria 29 PÉNTEKTihamér 30 SZOMBATMariann	
MÁJUS 1 VASÁRNAPAnyák napjaFülöp, Jakab, Tétény 2 HÉTFŐZsigmond 3 KEDDIRma, Tímea 4 SZERDACSaba, Flórián, Mónika 5 CSÜTÖRTÖKGothárd, Irén, Kocsárd 6 PÉNTEKEliz, Frida, Ivett, Tamara 7 SZOMBATDalma, Gizella 8 VASÁRNAPGejza 9 HÉTFŐGergely, Gergő 10 KEDDAntónia, Jób, Míra 11 SZERDAImola 12 CSÜTÖRTÖKPongrác 13 PÉNTEKSzervác 14 SZOMBATBonifác 15 VASÁRNAPIzsák, Zsófia 16 HÉTFŐBotond, Mózes 17 KEDDAndor 18 SZERDAErik, Erika, Alexandra 19 CSÜTÖRTÖKBuda, Milán, Sára 20 PÉNTEKBernát, Hanna 21 SZOMBATKonstantin 22 VASÁRNAPJúlia 23 HÉTFŐDezső 24 KEDDEliza, Eszter 25 SZERDAOrbán 26 CSÜTÖRTÖKEvelin, Gyöngyvér 27 PÉNTEKNándor 28 SZOMBATCsanád, Emil 29 VASÁRNAPMagdolna 30 HÉTFŐJanka, Johanna 31 KEDDMarietta	
JÚNIUS 1 SZERDATünde 2 CSÜTÖRTÖKAnita, Etele 3 PÉNTEKKlotild 4 SZOMBATBulcsú, Ildikó 5 VASÁRNAPPünkösd 1. n. Angéla, Fatime, Kund 6 HÉTFŐPünkösd 2. n. Norbert, Szabolcs 7 KEDDArianna, Róbert 8 SZERDAMEDárd 9 CSÜTÖRTÖKFélix 10 PÉNTEKMargit 11 SZOMBATBarna, Barnabás 12 VASÁRNAPJózsa, Sebő, Villó 13 HÉTFŐAnetta, Antal, Tóbiás 14 KEDDElizeus, Herta, Vazul 15 SZERDAJolán, Vid, Zója 16 CSÜTÖRTÖKArany, Jusstina 17 PÉNTEKLaura, Alida 18 SZOMBATArnold, Márkus 19 VASÁRNAPGyárfás 20 HÉTFŐKeve, Rafael 21 KEDDALajos, Leila 22 SZERDAKriszta, Paulina 23 CSÜTÖRTÖKZolna, Zoltán, Zsolna 24 PÉNTEKIván 25 SZOMBATVilmos 26 VASÁRNAPJános, Pál 27 HÉTFŐLászló 28 KEDDIringó, Leó, Levente 29 SZERDA Péter, Pál 30 CSÜTÖRTÖKBese, Tihamér	

KON • 2022

NOVEMBER

1 KEDD	Itala, Marianna
2 SZERDA	Ilka, Ingrid
3 CSÜTÖRTÖK	Győző
4 PÉNTEK	Károly, Karola, Karolina
5 SZOMBAT	Imre
6 VASÁRNAP	Énók, Lénárd
7 HÉTFŐ	Rezső
8 KEDD	Zsombor
9 SZERDA	Nátánael, Tivadar
10 CSÜTÖRTÖK	Delinke, Réka
11 PÉNTEK	Márton
12 SZOMBAT	Aba, Emília, Renáta
13 VASÁRNAP	Bulcsú, Szilvia
14 HÉTFŐ	Aliz, Klementina
15 KEDD	Albert, Lipót
16 SZERDA	Ödön
17 CSÜTÖRTÖK	Gerő, Hortenzia, Salomé
18 PÉNTEK	Jenő
19 SZOMBAT	Erzsébet
20 VASÁRNAP	Edmond, Jolán
21 HÉTFŐ	Olivér
22 KEDD	Cecília, Csilla
23 SZERDA	Kelemen
24 CSÜTÖRTÖK	Emma, Flóra
25 PÉNTEK	Kata, Katalin
26 SZOMBAT	Virág
27 VASÁRNAP	Elemér, Leonárd
28 HÉTFŐ	Stefánia
29 KEDD	Kamilla, Taksony
30 SZERDA	András

DECEMBER

1 CSÜTÖRTÖK	Elza, Natália
2 PÉNTEK	Aranka
3 SZOMBAT	Ferenc
4 VASÁRNAP	Borbála, Boróka, Barbara
5 HÉTFŐ	Ünige, Vilma
6 KEDD	Miklós
7 SZERDA	Ambrus, Ányos
8 CSÜTÖRTÖK	Mária, Márta
9 PÉNTEK	Gyöngyi, Leona
10 SZOMBAT	Judit
11 VASÁRNAP	Lehel
12 HÉTFŐ	Gabriella
13 KEDD	Luca, Lúcia
14 SZERDA	Huba, Zdenkó
15 CSÜTÖRTÖK	Albina, Detre, Valér
16 PÉNTEK	Aletta, Etelka
17 SZOMBAT	Lázár
18 VASÁRNAP	Augusztá, Töhötöm
19 HÉTFŐ	Nemere, Viola
20 KEDD	Domonkos, Otília
21 SZERDA	Tamás
22 CSÜTÖRTÖK	Anikó, Zénó
23 PÉNTEK	Viktória
24 SZOMBAT	Ádám, Éva
25 VASÁRNAP	Karácsony 1. n.
26 HÉTFŐ	Karácsony 2. n. István
27 KEDD	Karácsony 3. n. János
28 SZERDA	Apor, Ráhel
29 CSÜTÖRTÖK	Tamás
30 PÉNTEK	Dávid, Zoárd
31 SZOMBAT	Szilveszter

Nemes Nagy Ágnes (1922–1991)
Forrás: Fortepan / Hunyady József

Hartmann, Muszorgszkij, Fedorova

Első kép: egy kiscsirkefej és két „egészalakos” csibe. Utóbbiak testén tojásbé, a tojások feltűnően szabályos öt-öt nyílásán a csibék feje és összes, eléggé humanoid végtagjai ki-látszanak. Mintha tornásznának. Csibe-em-berek. Rögtön megértjük, miért ilyen furcsa, merev, háttértelen ez a kép, ha ismerjük a rendeltetését: a rajz Alekszandr Nyikolajevics Szerov – vagy esetleg Julius Gerber? – *Trylby* című balettjének kosztümterve volt.

Második kép: torzonborz, vörhenyes szakállú férifej félprofilból. Rajta süveg, olyan, mint Brunelleschi nevezetes kupolája a firenzei dómon. A férfi boglyas haja elől és oldalt kibugyog a kupola alól, szája mintha o vagy u hangzóba merevedett volna. Ő Samuel Goldenberg, egy „befolyásos zsidó”. Kicsit alpacsinos (persze *A velencei kal-már*ra gondolok).

Harmadik kép: Schmuyle, a szegény zsidó koldus fegyelmezetten párhuzamos, öss-szezárt lábakkal ül, szemét lesüti, szim-metrikus kezei közt koldusbot, mellette jókora zsák (vagy csak egy nagy kő?), rajta Schmuyle megviselt kalapja.

Negyedik kép: három, háttal álló férfi sziluettje egy füledt-sötét helyiségben vagy annak bejáratában. Kettőn magas cylinder, a harmadikon egyszerű ellenzős sapka, ő tartja a kép egyetlen nyilvánvaló fényforrását, egy lámpást (de a fényviszonyok szerint más világító alkalmatosságna is lennie kell valahol, fedésben). A helyszín egy kolumbárium: pedáns rendben tornyosulnak a holtak koponyái a kép jobb oldalán, balra a háttérben sejtelmesen fénylő, vastag kökereszt. A kép címe: *Katakombák – Holtakkal a holtak nyelvén*.

Ötödik kép: mintha Jancsi és Juliska (pontosabban Hänsel und Gretel) meséjéből a vasorrú bába mézeskalácsháza volna, mert mi általában nem tudjuk, hogy Baba-Jaga épp úgy gonosz banya, mint a miénk vagy a labancoké, csak ez történetesen az oroszoké; háza tyúklábakon forog, e képen viszont inkább a mézeskalácskunyhó és a kakukkosóra boldogtalan násza ötlik szembe.

Amplitúdó

Hatodik kép: *A kijevei nagykapu*. A kapuval jobbról egybeépítve impozáns harangtorony, kicsit olyan, mintha Makovecz, Isten nyugtassa, sebtében átfogalmazta volna a vásárhelyi városháza toronysisakját organikusba. A kapu fölötti díszes tető viszont határozottan az ortodox pátriárkai fővegívére emlékeztet.

Többé vagy kevésbé mindegyik kép vöröses tónusú. Alkotójuk Viktor Hartmann (Viktor Alekszandrovics Gartman) francia kultúrájú orosz építész, festő, szobrász és díszlettervező. Ez a hat kép maradt meg és azonosítható szinte bizonyosan annak a posztumusz Hartmann-kiállításnak az anyagából, amelyről – amely miatt! – Modeszt Muszorgszkij kedvelt zongoraművét, az *Egy kiállítás képeit* írta.

Muszorgszkij épp száznegyven éve halott, az *Egy kiállítás képei* viszont rendületlenül tartja magát, amihez persze erősen hozzájárult Ravel is. De lássuk be: Muszorgszkij fantáziában és program-

ban, dinamikában és retorikában, hangszín-változatosságban és ritmikai pompában egyaránt kiemelkedő műve csakugyan nagyzenekari hangszerelés után kiállt.

Persze mindezeket pusztán a száznegyven év miatt elmondikálni meglehetősen erőltetett volna. A dolognak az ad aktualitást, hogy nemrégiben Muszorgszkij zongoraremekét egy világklasszis művész Kolozsváron jól titkolt előadói estjén hallhatták, akik annyira szerencsések voltak. Az ukrán zenei világpolgár, Anna Fedorova tudniillik mesterkurzust tartott a Zeneakadémián (miután Szatmárnémetiben is koncertezett egyet), s e mesterkurzus vasárnap esti házimuzsikáját az *Egy kiállítás képeivel* zárta. Nem is tehette volna jobban! A mű régi dísze Fedorova állandó repertoárjának, sőt 2016-ban CD-n is megjelent (DRC Dutch), egy olyan albumon, amelyen egyébként Rahmanyinov harmadik zongoraversenyét is játsza a Nordwestdeutsche Philharmonie-val. Akik ott voltak a Zeneakadémia stúdiótermében, könnyen beláthatták, miért ível fel meredeken *máris* az igen fiatal Fedorova pályája. Az istenadta tehetségen túl a szerzetesi fegyelemmel végzett, iszonyú mennyiségű munka, a nagymesterekkel fenn-tartott szakmai kapcsolat, a fáradhatatlan koncertezés igazi nagyágyúvá tette a harmincadik évén épp csak átbillent Fedorovát, akinek „édes szerénysége és vad expresszivitása” – ahogy egy meggyőző tollú kritikusa írta – már sokakat elvarázsolt. Ráadásul az orosz zongorairodalom csúc-interpretátorainak igen exkluzív klubjában is nevet szerzett magának. Még sokat fogunk hallani róla.

JAKABFFY TAMÁS

Élik az életünk

Bartis Noémi rajzai belülről, csigaházszerűen növekednek. A csigaház csavarodása genetikailag kódolt. Még a csavarodás iránya is kódolva van, fajok szerint. A csigaház egész élete során együtt növekszik a csigával. A *Hétköznapiak* című sorozat rajzai épp annyira különböznek egymástól, mint a csigaházak, de a vonalvezetés mintha éppen annyira kódolva is lenne az alkotóban. Vonalain azt érezzük: csak így csavaroghatnak és tekergethetnek. Ezek az organikusan terjeszkedő életképek a maguk monumentalitásában mutatják meg hétköznapi tereinket és cselekedeteinket. Mert ne gondoljuk, hogy a főzés vagy a takarítás nem nagyszabású tett. Megküzdeni a háztartási gépekkel szűk lakásaink csataterén kiérdemli a megörökítés aktusát. A blokknegyedek zegzugaiban élni legalább akkora kihívás, mint szót érteni azokkal, akik ugyanitt élnek.

Antefaktum

Ezek a mikroközösségek és a körjük szerveződő mikroklímák jelennek meg Bartis Noémi egy-egy mintavételében, amelyek a maguk darabosságával nagyon érzékenyen rögzítik az otthonosság összetevőit. Ismerős tárgyaink és egy kor szabványbútorai köszönnek vissza a lakásbelsőkről, ahol legfontosabb helyszín a konyha, mint a családi tűzfészek tere. A külső helyszíneken pedig egy-egy felirat, illetve életünk jellegzetes terei (piac, mozi, diszkó) jelzik, hol járunk. Románia a helyszíne viharos hétköznapijainknak, fészületlen élettereinknek, és tanúja igyekezetünknek, hogy otthonná váljon számunkra a világ. Táncolunk, vásárolunk,

moziba járunk – nincs okunk panaszra. Ezek a vonalak mégis vissza tudják adni azt a zaklatottságot, ami az életünk részévé vált bosszúságok állandó jelenléte miatt dúl bennünk. A harmónia és a káosz ugyanazon a helyen teljesedik ki, a Jin és Jang egymással szemben álló, mégis egymást kiegészítő fekete-fehérje. Tombolnak a vonalak, mintha eloldódni, árnyaiktól megszabadulni akarnának. A bevásárlóközpont éles fényével vetett amorf idomok, a diszkógömb tükröskéivel szétszórt villódzó árnyékok, vagy az utcai napsütésben mintegy mellékesen meghúzódtó foltok: árnyékunk ott van velünk mindenfajta fényben. Talán csak az otthon, a lakás biztonságában nincs. Mert minden lakásbelső háttérében ott az ablak, a főzés, a takarítás, a mosás nyitott ablaka, hogy a bent ne váljon kint-nélkülivé, vagyis bezártsággá. Bartis Noémi tereinek mélysége van, és ez a mélység – mint a mélységek általában – nem veszélytelen. Meg kell tanulnunk mélységükben élni, és ezt a tudást másokkal is megosztani. Egyetlen kép van, amin valaki egyedül van: egy furcsa, pipás-kalapos férfi. A Mexikói. Úgy néz velünk szembe, mintha modellt ülné, mögötte gőzölögve fő valami a kályhán. Ez az idegen, levett csizmaival egymagában testesíti meg a harmóniát, zárt testtartásában magánya teljes és nyugodt. Talán ilyennek kéne lennünk, mint ez a Mexikói. Mint Isten a hetedik napon.

Ez a sorozat akár egy szocialista tankönyv illusztrációinak újragondolása is lehetne, bemutatja a társadalom működését, a különböző társadalmi rétegek és korcsoportok jellemző tevékenységein keresztül. Csakhogy a mosógépből éppen kiugrik a rugó, miközben a program végét jelzi. Na és a férfi éppen megfogja a nő mellét, amikor az talán éppen a vacsoráját készíti. Ez mégsem a cenzúrázott változat, mi tényleg így élünk.

Bartis Noémi képei élik az életünk.

LÁNG ORSOLYA

Januári évfordulók

- 1 – 200 éve született Kerényi Frigyes költő
 2 – 90 éve született Dankanits Ádám erdélyi történész
 270 éve született Philip Freneau amerikai költő
 3 – 140 éve halt meg William Harrison Ainsworth angol író
 100 éve született Nemes Nagy Ágnes költő
 15 éve hunyt el Nagy Gáspár költő, prózaíró
 4 – 40 éve halt meg Berczeli A. Károly költő
 145 éve született Sextil Pușcariu román nyelvész
 410 éve halt meg Hendrik Laurens Spiegel holland költő
 5 – 120 éve született Stella Dorothea Gibbons angol író
 45 éve halt meg Horváth István erdélyi költő
 140 éve született Patai József zsidó származású magyar költő
 6 – 80 éve halt meg Alekszandr Romanovics Beljajev orosz író
 220 éve született Ion Heliade-Rădulescu román költő
 140 éve született Ivan Olbracht cseh író
 200 éve született Heinrich Schliemann német történész
 7 – 370 éve született Pavel Vitezovic-Ritter horvát költő
 8 – 320 éve halt meg Galileo Galilei olasz csillagász, természettudós
 130 éve született Paul Vaillant-Couturier francia író
 9 – 265 éve halt meg Bernard de Fontenelle francia író
 10 – 110 éve halt meg Georg Heym német költő
 180 éve született Edouard Sayous francia történész
 11 – 135 éve halt meg Ján Matuska szlovák költő
 50 éve halt meg Eugeniu Sperantia román filozófus
 12 – 100 éve halt meg Karl Borinski német irodalomtörténész
 13 – 60 éve halt meg Blédy Géza erdélyi nyelvész
 270 éve született Eleonora de Fonseca Pimental olasz író
 14 – 110 éve született Rudolf Hagelstange német költő

- 15 – 180 éve született Paul Lafargue francia író
 400 éve született Molière francia drámaíró
 120 éve született Nazim Hikmet török költő
 16 – 175 éve született Mikszáth Kálmán író
 17 – 320 éve halt meg Stanislaw Herakliusz Lubomirski lengyel filozófus
 18 – 140 éve született Alan Alexander Milne angol író
 19 – 25 éve hunyt el Bertha Bulcsu író
 20 – 265 éve született Ion Cantacuzino román költő
 460 éve született Ottavio Rinuccini olasz költő
 21 – 150 éve halt meg Franz Grillparzer osztrák író
 90 éve halt meg Lytton Strachey angol író
 22 – 450 éve született John Donne angol költő
 430 éve született Pierre Gassendi francia filozófus
 23 – 140 éve halt meg Kertbeny Károly műfordító
 40 éve halt meg Majtényi Erik erdélyi költő
 210 éve halt meg Giovanni Pindemonte olasz költő
 24 – 290 éve született Pierre-Auguste Beaumarchais francia író
 170 éve halt meg Jan Kollár cseh költő
 25 – 145 éve született Büchler Pál erdélyi orientalista
 220 éve született Debreczeni Márton költő
 26 – 70 éve halt meg Ludwijk Deyssel holland költő
 180 éve született François Coppée francia költő
 27 – 360 éve született Richard Bentley angol filológus
 190 éve született Lewis Carroll angol író
 130 éve született Walter Gyula költő
 28 – 430 éve született Jean Barclay francia író
 20 éve hunyt el Bálint Tibor prózaíró
 29 – 155 éve született Vicente Blasco Ibáñez spanyol író
 30 – 165 éve halt meg Grigore Pleșoianu román író
 31 – 150 éve született Zane Grey amerikai író
 5 éve hunyt el Mózes Attila író, a *Helikon* szerkesztője

Arab közmondás

VÍZSZINTES: 1. Arab közmondás első része. 10. Csen, oroz. 11. Az aljához. 12. Társaságok. 13. Te és én. 14. Gyakori igevégződés. 15. Befogó! 16. Vasabroncs fakeréken. 18. Az összeadás szava. 19. Szeretettel átölel. 22. Német vegyész (August von Stradonitz). 25. Árut rendel. 27. Az egyik főégtáj. 28. Próbadarab! 30. Kiszökik a vér az arcából. 32. Termetes. 34. Nagy székesegyház. 36. Elvesztésén bánkodik. 38. A hógolyózás évszaka. 39. Orosz folyó. 41. Pápa viselte e nevet. 43. Görög betű. 44. Nedves pince szaga. 46. Szemmel érzékelés. 48. Erős ellenszenv. 51. Angolosan távozik. 53. Véletlenül talál. 54. Tibeti háziállat. 56. Termőrész! 57. Antik római rézpénz. 59. Autonóm terület, röviden. 60. Strázsa, felvi-

gyázó. 61. Angol sörféle. 63. Izomban is rejlik. 64. Arab közmondás második, befejező része.

FÜGGŐLEGES: 1. Török férfinév. 2. Megrázkódtatás. 3. Párosan szép! 4. Deklinálás. 5. Rangjelző előtag. 6. Biztonsági szerkezet. 7. Teljesen beborít. 8. Al ... Meola; gitárfenomén. 9. Magasba tart. 15. Nyíregyháza városrésze. 17. Mákszemek! 18. Vigad, szórakozik. 20. Költői sóhaj. 21. ... lazuli; féldrágakő. 23. Sulfur. 24. Változat, variáns. 26. Domboldalról minden fát kivág. 29. B vegyjelű elem. 31. Irritot keltez. 33. Masina. 35. Láncon hordott érme. 37. Nagy, jelentős. 40. Lélek a komiknál. 42. Labdát kapura rúg. 45. Sportoló biztatása. 47. Vas megyei település. 49. Élősködő állat. 50. A tantál vegyjele. 52. Brazil állam. 55. Méhlikás. 58. Annál inkább. 60. A harmadik személyt. 62. Éneklő szócska. 63. Egyből kettő!

